

386/4

Dr Kaufman

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 386_{II}

לקושים

מברייתא דמ"ט מדות.

SEFER HA-LIKKUTIM

Sammlung

älterer Midraschim und wissenschaftlicher

ABHANDLUNGEN

Zweiter Theil

enthält

a) Collectaneen aus der Boraitha der 49 Middoth ; b) die zwei letzten Abschnitte der Boraitha der Stiftshütte ; c) Collectaneen aus Midrasch Vaichulu ; d) Boraitha di Rabbi PINCHAS ben JAIR nebst einer kritischen Untersuchung über „Midrasch Tanchuma u. Jelamdenu“ von A. EPSTEIN. Mit Noten und Einleitung versehen.

VON

DR. L. GRÜNHUT

IN

JERUSALEM

Zu beziehen durch den Verfasser

PREIS 2 FRCS.

Nachdruck verboten .

ספר הלכות

קובץ מדרשים ישנים ומאמרים שונים .

חלק שני

מכיל:

(א) לקוטים וברייתא דמ"ט מדות ; (ב) הב' פרקים האחרונים של ברייתא דמלאכת המשכן ; (ג) לקוטים ממדרש ויכולו ; (ד) ברייתא דרבי פנחס בן יאיר ; עם הערות ותקונים מראה מקומות ומבוא בראש הספר ונוסף עליהם מכתב בקורת ע"ד המאמר המדרש תנחומא והילמדנו מאת החכם המפורסם מו"ה אברהם עפשטיין נ"י .

ממני

אלעזר הלוי דרי גרינהוט

בשנת פעה"ק י"דו שלם ה'ת"ב לפ"ק .

נדפס

בהוצאות המוציא לאור .

מחיר הספר 2 פראנק .

הקדמה.

ברוך השם שהחייני וקיימני לגמור את החלק השני
מספרי הלקוטים, אשר החילתי בעבודתו מזה כמה. כן
יזכני שמו הגדול לברך על המוגמר על החלקים האחרים,
אשר כבר בכתובים הם עמדו. החלק השלישי יכיל אי"ה:
מדרש עשר גליות ומאמר בקרת על דבר זמנו של שמעון
הצדיק ועוד ויגוד. המדרש הנובר נדפס ע"פ כ"י ב"בית
המדרש" של החכם יעללינעק חדר ד' צד קל"ג והלאה.
אולם החכם במח"כ לא הרגיש, כי כבר הנהו בדפוס בספר
הקבלה, דפוס באול משנת 1578 דף קכ"ט ע"א עד
דף קל"א ע"ב. וע"פ הוצאה הזאת יש לתקן הרכה טעויות
שנפלו בכ"י שלו. חוץ מזה יש להעיר עוד בכמה דברים
אשר יהיו בעזרת השם לתועלת לאנשי גילי.

והנה פירושי הקצר על ט"מ מדות קראתי בשם לפי
הענין "מדות חכמים". ואת זה של הב' פרקים האחרונים
מברייתא דמלאכת המשכן שהם לפי דעתי ג"כ חלק מברייתא
הג"ל, קבעתי בשם "שירי המדות" ועיר מטעם אחר בחרתי
בשם הזה, יען כי שם א"א מוהר"ר משה יהודה ז"ל כלול
בתוכו. ומספר האותיות שבראש ולבסוף התיבות "מדרש
חכמים" עולה כמספר שמי, ע"כ נהתי שם זה לפירושי על
הלקוטים של מדרש ויכלו.

ויכות חכו"ל אשר לכבודם מרחתי כמה מרחות, ונודתי
שינה מעיני כמה לילות, יעמוד לי וליוצאי חלצי למען נילך
בדרכי התורה והיראה ולכוון שמעתתא אליבא דהלכתא.

ירושלים, תובב"א, כ"ג אלול תרנ"ח.

אלעזר הלוי דד' גרינהומ.

השמות ותקונים.

פרקים	צ"ל	פרקים	ז'	שורה	3	צד
איתו	"	איתה	מ'	"	15	"
שם	"	שם	י"ג	"	16	"
		„נשמטו“	כ"ג	"	18	"

ובעין ראייה לדבר ממה שהעיר צונץ בעצמו (שם צד של"א הערה ד') שר"י ב"ר שלום נקרא בויק"ר וברות רבה ר' יודן סתם.

צד 19 שורה כ' ר' יהודה בן ר' שלום, בירושלמי איתא לפעמים ר' יודן „בי" ר' שלום ולפעמים ר' יודה בר שלום עיין פראנקעל טבוא הירושלמי ערך רבי יודן בי ר' שלום. ומי יערוב לנו שלא שנים היו, אחד מרבני דאגרתא [ויהיה לוי] וגם היה נקרא בי רבי ... והשני ר"י בר שלום או בר רבי שלום לבד? והנה בת"כ פ' במדבר אית י"ט מיבא מקודם ר"י בר שלום ובסוף המאמר ר"י הלוי בר שלום, ומשמע שזה לחד וזה לחיד. ועוד נראה כי רבני דאגרתא היו נקראים „בי רבי“ ...

שם שם הערה 1 „כ' ר' פנחס“ ר"ל ר' פנחס בר חמא הוא לבד ור' פנחס סתם הוא לבד אבל באמת היו יותר מב' אלה שנקראו ר' פנחס.

דף	ז'	ע"ב	שורה	ד'	מלמטה	„בתין“	צ"ל	בסוף
"	ח'	ע"א	"	י"א	"	„כמין“	"	כמין
"	כ"א	"	"	ה'	מלמעלה	סיפרים	"	טופריז
שם	שם	"	"	י"א	"	רב	"	רבי

מבוא

החדר הראשון בתוך ספרי זה אישר אני מוציא כהיום לאור עולם, בעזר אל עולם, כולל לקיטים מברייתא (1) דמ"ט מדות, אשר אודותיה כבר דברתי בקצרה באיוראעלי= מישע מאנאטס-שריפ"ט" משנת הרנ"ח נוסמער 7 צד 31—30, אולם כעת נרחיב בזה הדבור כיאות לענין נכבד כזה, אשר אני בו. הדברים אשר ראוי לעמוד עליהם, יפרדו לשלשה פרקים.

א.

מה הוא התוכן של הברייתא הזאת? ועל מה אדנייה
הזמב עו?

ראש (2) המרברים בענין זה הוא גם כאן החכם צונץ ז"ל בספרו על הדרשות הוצאה ב' מצד צ"ה עד צד צ"ו. מקודם חופש חדרי ספרותנו אחר שמות הקדמונים שהשתמשו בברייתא זאת; אחר זה מראה באצבע על המאמרים אשר שאבו (3) ממנה ולבסוף שקל ומרא ע"ד מהותה ואיכותה והעלה: כי הברייתא הזאת, שאברה עתה, החזיקה את משנת דרבי נתן ע"ד המספרים טא' עד מ"ט ובראש כל פרק ופרק הוצג מספר המדה שהוא בו ויביל דברי הלכה ואגדה או דברי מדע בענינים שונים, הכל לפי הענין והמספר שהתנא עמד בו, ע"כ. ובסמוך נראה שהחכם ז"ל לא הפריו

-
- (1) רס"י ז"ל מכנה אותה לפעמים "משנת" מ"ט מדות והילקוט קוראה "זדכס" מ"ט מדות עיין בסמוך.
 - (2) נהתי לו משפט הנכונה אף שהגאון מוהר"א כהנר"א ז"ל קדמו, לפי שלא זכינו לספרו עד קרוב לזמנינו זה. ובסמוך נראה מה דעת הגאון בדבר הברייתא הזאת.
 - (3) מה שהעיר החכם [הערה ג'] על הילקוט במדבר רמז תשס"ד הוא שלא בדקדוק, כי הילקוט הביא שם את ההנחומא כמו שהעירוחי לקמן דף ט' ע"ב ע"ש.

מבוא

על „המדה" בהשערתי זאת .

לדעה זאת מתנגד החכם מהר"ם שטיינשניידער נ"י ,
לפ"ד הבריתא דמ"ט מדות היא היא „משנת המדות" שהוציא
הוא לאור בשנת 1864 . בהשערה זאת מחזיק גם החכם
שעכמער במבואו לאבות הרבי נתן . כי אחר שהביא את
דעת צונץ בעינין המסכת הזאת כתב וז"ל : ... אמנם מה שיש
להעיר בכלל היא כי השערתי בדבר המ"ט מדות כבר
נתבטלה אחרי שמשנת מ"ט מדות כבר היא בירינו וידענו
שאין לה דבר עם מאמרים מוסרים וכל עסקו היא לא
במדות הנרדפים לדעות רק במדות ממש ענינים הנדסים
ע"כ [שם צד 7 וע"ש הערה 2] . ועיין לקמן סי' ג' .

זהנה בשנת הרנ"ד יצא לאור הספר רב פעלים שחבר
הגאון מוהר"ר אברהם בן הנר"א ז"ל על דרך ספרו של
החכם צונץ ז"ל ושם צד 87, אחר שהביא את דברי הילקוט
בראשית רמז ס"א [עיין לקמן אות א'] המציין מדרש מ"ט
מדות , כתוב וז"ל ור"א בן עזרא [מובא גם מצונץ צד 95
הערה 5] כתב שרבי נתן חברו , וז"ל בספרו יסוד מורא :
ועוד אם לא ידע חכמת המדות לא ידע ראיות המדות
בעירובין וגם מ"ט מדות של ר' נתן עב"ל , „לא השכלתי עדן
כוונתי שמלשונו משמע שזוא מיוסד על המדות של חשבון
כמו בעירובין וכו' ע"ש נמצא שגם דעת הגאון ז"ל , שחי
זמן רב קודם החכמים הנזכרים , נוטה שבריתא זו נוסדה
על עניני מדות ממש .

אחר החכמים האלה בא החכם בובער נ"י במחברתו
יריעות שלמה המחזיק הערות והוספות לספר רב פעלים,
ושדא נרנא בהשערה זאת , כי ז"ל שם בצד 23 : אבל הוא
[דעת שטיינשניידער] בספק , כי המאמרים המובאים בשם
מ"ט מדות אינם נמצאים ישם [רצינו במשנת מדות] . ויפה
העיר החכם נ"י כמו שנראה בסמוך .
האחרון שתיה דעתו בזה הוא הרה"ח מוהר"ר חיים

מ ב א

מאיר הורוויץ בספרו תוספתא עתיקתא צד 7 מובא מהחכם
 בזבער ג"י שם בזה"ל : ולדעתו הברייתא דמ"ט טרות איננה
 אך נוסחא אחרת ומשונה מהברייתא דמלאכת המשכן ושניהם
 הם תוספתא למסכת טרות והכילה ענינים מבנין בית המקדש
 או 1) המשכן וכמה דברים שהביאו הקדמונים בשם ברייתא
 דמ"ט טרות נמצאו בברייתא דמלאכת המשכן ע"כ . אלה
 דברי תוצאות הרוש הזה מעתה נראה הצדק עם מי .

ב.

הרמזים האחרונים שבילקוט פקודי [רמז תי"ח—הכ"ז].

הדבר היותר זר בעיני ואשר הניע את לבני מזה זמן
 הוא שהילקוט לא יזכיר את הברייתא שלפנינו זאת פ"א
 בספר בראשית ברמז הנזכר . ובהיות עמדי על המראה הזר
 הוזה העיר ה' את רוחי ואראה , והנה הרמזים שבילקוט פקודי
 טרמזו תי"ח עד הכ"ז 2) כולם נובעים מברייתא דמ"ט טרות .
 וב"ס שכך היו מצוינים , רק במשך הזמן נפל הציון מן הכתב
 והנני לברר דברי —

הרמז תי"ח [הוא לפנינו אות ב'] מיוסד על דברי התנא
 דמ"ט טרות 3) ומקושר עם המאמרים אשר ברמזים שאחריו
 ע"ש בהערה ג' [ב' ע"ב וג' ע"א] ותמצא די בו לחוק דברי .
 הרמז תי"ט מובא ברש"י ז"ל שמות כ"ז , ה' בשם
 משנת מ"ט טרות . [עיין לקמן ד' ע"ב] כי הנה ז"ל שם :

1) לפנינו יבואר שהכילה ענינים מבנין בית המקדש .
 עיין לקמן אות י' .

2) ע"ד הרמז הזה יבוא הדבור בסמוך .

3) ע"ס הערה ג' ור"ב פעלים צד 87 . וקרוז הדבר הל"י
 שכל הפרק י"ב דמלאכת המשכן היה כתוב גם בברייתא שלפנינו , כי
 שם נאמר „שהמרוכב יתר על העגול נרביע“ , וזה מובא ברש"י ז"ל
 סוכה ה' והוספת ב"ב ג"ו בשם ברייתא דמ"ט טרות .

מ ב א

ו"ל הילקום ומוזבח אדמה וכו' והכבש
 מוזבח העולה [הוא הוא היה בדרום המוזבח מובדל מן
 מוזבח האדמה ומוזבח הנחשת] המוזבח מלא חיט השערה וכו'
 ה' על ה' כבש כולו כנגדו ולדברי האומר דברים ככתבן
 בדרום ומשוך כל' אמות וכמלא ג' אמות קומתו לא היה
 השערה היה וכו' ובדברי אורך הכבש אלא י' אמות. כך
 האמרים ג' אמות קומתו י' מצאתי במשנת מ"ט מדות.
 אמות היה הכבש וכו'.

הרמזו ת"ך מובא ברש"י ו"ל שמות כ"ו, כ"ו, כנראה
 מן המאמרים המוצגים פה זה לעומת זה.

ו"ל רש"י ו"ל: ו"ל הילק"ט:
 חמשה לקרשי צלע ושלוש ברוחין היו להן
 המשכן אלו ה' ג' הן וכו' „משולשים” בתוך י' אמות
 שתי טבעות לכל קרש ואחד מבריח מן הקצה אל
 „משולשים” בתוך עשר אמות הקצה ארכו ל' אמות וכו'
 וכו' חלק אחד מן הטבעת ושני בריחים שמבחוץ מכאן
 העליונה ולמעלה וחלק אחד ומכאן מ"ו וכו' וב' טבעות
 וכו' וכו' כל אחת מ"ו אמה לכל קרש וכו' חצי חלק מכאן
 והתיכון ארכו ל' אמה. ואף וחלק באמצע ע"ש.
 שרש"י ו"ל שם מסיים: כך

מפורש במלאכת המשכן כבר הוכחתי במקומו [רף ה' ע"ב
 הערה א'] שבמלאכת המשכן ליתא וא"כ ע"כ כונתו אל
 הברייתא שלפנינו ע"ש ועיין בהשטמות בסוף הספר, ואפשר
 שהיה כהוב במט"מ, ר"ל במ"ט מוות וסיפר טועה כתב
 במה"מ שר"ת שלו הוא מלאכת המשכן.

ו"ל רש"י ו"ל שמות כ"ו, ה' ו"ל הילקוט ברמז הכ"א:
 והמשכן ארכו שלשים מן (ארכין) [צ"ל רחבן] ארבעי'
 המזרח למערב שנ' וכו' הרי אמה (ירחבן) [צ"ל וארכן]
 שלשים... רוחב המשכן מן עשרים [צ"ל שמונה ועשרים]
 הצפון לדרום עשר אמות וכו' בחללו [צ"ל ל'] בחללו של

מבוא

נותן היריעות ארכן לרחבו
של משכן עשר אמות אמצעיות
לגג חלל רוחב המשכן ואמה
מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי
הקרשים שעובייהם אמה
נשתיירו י"ו אמה ח' לצפון
וח' לדרום ... רחבן של יריעות
ארבעים אמה ... ל' לגג חלל
המשכן לארכו ואמה כנגד
עובי ראשי הקרשים שבמערב
ואמה לכסות העמודים
שבמזרח ... נשתיירו ח' אמות
התלווין על אחורי המשכן וכו'.

הרמז הכ"ב מובא שם ברש"י ז"ל כ"ו מפסוק ח' עד
פסוק ט"ו כמו שהעירותי על זה במקומו [לקמן דף ז' ע"ב].
וכן הסיום שם :

וכן מסיים רש"י : למדה מכאן את למד ד"א שיהא
תורה ד"א שיהא אדם חס אדם חס על היפה (1).
על היפה .

רש"י פקודי ל"ח, כ"ו ילקו' רמז הכ"ה [לפנינו אות ח].
... ופנין חצאי השקלים מאה בני אדם מחצית השקל
של עש מאות אלף עולה הרי חמשים סלעים ס' פעמים
מאת ככר כל אחד של שלשת מאה הרי ששת אלפים נמצאת
אלפים שקלים כיצד שש מאות אומר ששת אלפים [חצאי שקל
אלף חצאין הרי הן ג' מאות וג' אלף ישקל שלם] לככר
אלף ילמים הרי מאת ככר ששים רבוא במאה ככר ...
והג' אלפים וה' מאות ונ' נשאר אלף וו' מאות וחמשה

(1) לפ"ז לא כיון יפס הכתב שיק כספרו, דיא טעופטסהיטעטע
וכו' במ"ש ע"ד היריעות, ע"ש .

מ ב א

חצאים עולין אלף ושבע מאת ושבעים שקל ועיין מ"ש שם והמשה וע' שקלים ע"כ . בהערותי .

ואף שכל זה מביא רש"י ז"ל בסתם , אין ספק שהוציא דבריו מברייתא דמ"ט מדות , כי הנה הלקח טוב (1) שלא ראה את הברייתא שלפנינו מביא שם חשבון אחר ובודאי שלקח דבריו ממקור אחר , ועיין מ"ש לקמן מ' בהערותי .

רש"י תלים ע"ח, מ"ז : ילקוט רמז תכ"ו [לפנינו דף י']
ויווד כנהרות מים שהיו ... היו י"ב [נשיאים]
נוזלין מן הבאר והנשיאים היו עומדים על הבאר ... שנאמר
עושין שרמז במשענותם באר הפרוה שרים [כרוה
והמים נמשכין אחריהם לבל נדיבי עם במחוקק במשענותם
חניית שבט ושבת כענין והיו מימי הבאר יוצאין ונעשין
שנאמר במחוקק במשענותם נהרים נהרים ... בין כל שבט
כמו שמפורש בארבעים ותשע ושבת ע"כ וע"ש מ"ש בהערה 2
מדות ע"כ .

את כל זה כתבתי בקצור נמרץ באוראעליטישע מאנאטס שריפט הנ"ל ואחר עבור איזה ימים קבלתי מכתב מהרב החכם המפורסם מהר"א דר' בערלינער בזה"ל : כה שהעיר על הילקוט, כבר לפני שלשים שנה הראיתי בלקומים שלי בסוף ספרי זכור לאברהם ועוד בל"א במ"ע המזכיר של החכם מהר"מ שמינשניידער ע"כ . מה שהעיר החכם נ"י על המזכיר, לא אדע מ"ש שם , כי אינו בנמצא בעירנו הק': אמנם בספר זכור לאברהם שהיה בדרך שאלה בידי החוורת בעין לבעליה , מצאתי שבאמת כבר קדמני החכם נ"י אבל רק במקצת דבריו , לאמר כי מרמו תכ"א עד תכ"ז שייך למ"ט מדות . ומרמו תי"ט ות"ק לא דבר מאומה . ועתה העיר אותי אחד מירידי על דברי הרב המבאר לספר שמות כ"ו , ו

(1) גם רבינו הערוך ובעל ספר והזהיר לא ראיתי שזכירו את הברייתא שלפנינו, לכן נראה שלא היתה מזויה אצלם .

מ ב א

שכתב : ... ורש"י ז"ל הבי' נ"א בשם ברייתא דמסכת מדות
 (הובא בילקוט פ' פקודי , ואינה ברייתא דמה"מ , עיין בס'
 מעשה חושב) ע"כ והנה מ"ש ברייתא דמסכת מדות הוא מ"ס
 וצ"ל מ"מ מדות , ומה שרמז על הילקוט פ' פקודי , הכונה
 על הרמז תכ"ב , נמצא שבכר קרמיהו גם את החכם נ"י
 במקצת דבריו . ואני הנני מוסיף על דבריהם , שלא בלבד
 הרמז תי"ט ות"ך לקיחים הם מן הברייתא דמ"מ מדות , אלא
 שגם הרמז תי"ח שהייתי מסופק בו אם הוא ג"כ בתר מבתרי
 הברייתא הזאת , נובע ע"כ משם .

והנה מכל זה אשהביא הילקוט אין זכר במשנת המדות
 שהוציא החכם ש"ש לאור עולם ; נמצא איפוא שצדקו דברי
 צונץ ז"ל שברייתא זו אכרה והאפס לקחה כי איננה , חבל
 על דאברין . גם מה ששער שברייתא זאת הכילה דברי הלכה
 ואגדה גם בזה שפתותיו ברור מללו , כנראה מתוך הרמזים
 שהבאתי . וכן הכילה עניני מדות ומשקלות בנוגע לבנין
 המשכן והמקדש זכיו"ב . וקרוב בעיני שהפלוגתא ע"ד גודל
 התיבה בכ"ר פ' ל"א גובעת מברייתא זאת , ומה שמחזיק
 השערת , הוא שרבי (1) יהודה ור' נחמיה הנזכרים על הרוב
 בברייתא זו , פליגי גם שם והלשון כמו : למדך תורה ד"א
 וכו' איתא הכא והתם . לכן קרוב לודאי שכל זה לקח המסדר
 הב"ר (2) מברייתא דמ"מ מדות . וכן ביריעת (8) הלוך המולות

-
- (1) עיין באכעב , אגדה התנאים ח"ב נד נכ"ס ועיין מדרש
 סהכס [ספר הלקיטים ח"ב] דף ד' ע"א הערה ב' .
 - (2) גם המסדר הילמדנו שאב מברייתא דמ"מ מדות כנראה
 לקצן דף י' ע"כ ונסוף הספר בהשמות :
 - (3) עיין ראזין , מאגזטסטרופז משנת 1898 הוצרת ו' נד
 דמ"ס והלאה זלזן ספק שהר"א אבן עזרא לקח הרבה דברים מהברייתא
 פלפניו . ועוד היה עושה החכם ז"ל אלו היה הערה את המקור אשר
 ממנו שאב ה"ע את דבריו .

מ ב ו א

זו' כוכבי לכת נטלה היא חלק בראש כנראה מתוך רמו תי"ח ותי"ט. גם בזה קלע החכם צונץ אל השערה ולא יחמיא. אמנם לעומת זה הצדק עם הרב הח' מו"ה ח"מ הורוויץ, שהברייתא (1) דמ"ט מדות היא כעין נו"א ומשונה מהברייתא דמה"מ, אבל לא בטובן זה שכל דבריה נוסדו על בנין המשכן ובית המקדש, כנראה מדבריו, כי באמת נס בין כוכבים (2) שמה קן לה, וממסילותיהם תביט ארצה להגיד מעשי יי ונפלאותיו, ליושבי תבל. אלא ד"ל שלא הניחה ידה גם מלבאר באיזה אופן נבנה המשכן ועל איזה מדה מן המדות. ומה שניקבה בשם ברייתא ד"מ"ט מדות? נראה לפי שהענינים אשר עליהם פרשה זהר בנפיה וביאור מאמריה בכלל מ"ט (3) היו. ואפרוין נמטיה לבעל הילקוט, כי לולא הוא, כי אז כבר אבדנו גם החלק הזה טמנה. האם לקח הוא עוד דברים ממנה? זאת לא מצאתי בהילקוט, וגם א"א שיתברר מאחר שאין נוף הברייתא לפנינו.

ג

מי המחברה? או באיזה זמן נתחברה?

מתוך דברי הר"א אבן עזרא הנ"ל משמע שרבי נתן הבבלי חיברו של ר"י הנשיא וגם קשיש מניה, הוא שחבר את הברייתא דמ"ט מדות. שמה זאת הפס החכם צונץ לעיקרה כנראה מתוך ספרו הנ"ל. והחכם באכער דחה שמה זו מפני שמת ש"ש, כן נראה מתוך ספרו אגרת ההנאים ח"ב צד תל"ט הערה ד'. אמנם לפי האמור לעיל אין לו על

(1) אבל לא כמו שעלה על דעת החכם פריימאן ז"ל בהערותיו לספר והזהיר ס' הלוה דף פ"ו ע"א והנמשכים אחריו, שהמזמזם האלה בעצמם הם נו"א מהברייתא דמה"מ. כי באמת הם חלק מהברייתא דמ"ט מדות ורק דומים במקלט למה"מ.

(2) עיין קה"ר א', ו'.

(3) עיין ראיון שם הערה 1.

מבוא

מה לסמוך כי שמת ש"ש כבר מופרכת ועומדת היא. ואפשר שמה שמובא בגמרא פסחים צ"ד ע"א וע"ב על שם ר' נתן מקורו היה בברייתא דמ"ט מרות.

ובספרי פ' פנחס כ"ז ב' איתא: ר' נתן אימר בא הכת' ללמדך שכל צדיק וצדיק שגדל בחיק רשע ולא עשה כמעשיו להודיע כמה וכו' עשו גדל בין שני צדיקים, בין יצחק ובין רבקה ולא עשה כמעשיהם, עובדיה גדל בין שני רשעים בין אחאב ואיזבל ולא עשה כמעשיו ונתנבא על עשו שגדל בין שני צדיקים בין יצחק ורבקה ולא עשה כמעשיהם שני' חוץ עובדיה כה אמר יי אלקים לאדום ע"כ, ואפשר שהמאמר שלפנינו באות י"ב הוא סוף המאמר הזה.

מכל הלן נראה שדברי צינץ, שר"ג הוא המחבר הברייתא דמ"ט מרות יש להם על מה לסמוך.

ומ"ש בפירוש ב"ר המיוחס לרש"י בפ' וישלח ובברייתא „דרכי יוסי“ דמאי מעמא מרות וכו' צ"ל או שנפל טעות בדברי רש"י, כי היה כתוב דר"ג בנו"ן וסופר טועה וכתב דר"י כיו"ד וטוהנעשה אחר"כ ר' יוסי: וכן צ"ל שהיה כתוב מ"ט וסיפ' טיעה כתב מאי מעמא; או „שר' יוסי“ מהמאמר שלאחריו נכתב גם כאן שלא במקומו. ועיין עוד לקמן.

לתוך הקיבוץ הזה אספתי את השני פרקים האחרונים מברייתא דמלאכת המשכן. דברי הברייתא הזאת כבר נזכרים בספרי, כי מה שנאמר שם ריש פ' בהעלותך: מכאן היה ר' נתן אימר האמצעי מכובד, מקומו הוא כפ"י דמלאכת המשכן (1), ומובא גם בגמרא מנחות צ"ח ע"ב. ועיין צינץ שם צד צ"ו הערה ד' ובאכער שם צד 489 הערה ה'. הפלוגתא שבין ר"י וחכמים בענין תקיעות דכמדבר שבסוף פי"ג [לפנינו דף י"ד סוף ע"ב] מובאה בספרי שם בשם יש

(1) ולפי דעה לעווי שנסמך הוא המילה דר"ט.

מ ב א

אומרים . ונוכרה גם בירושלמי סוכה פ"ה . עיין לקמן דף י"ד
ע"א הערה ג' וע"ב הערה ד' .

ובמה שנוגע לדבריו הבריייתא דמה"מ ראיתי בספרו
של החכם לעווני נ"י „איין ווארט איבער דיא מכולתא דעם
דבי שמעון צד ג' שכתב : . . . ואפשר שהבריייתא הזאת
נובעת ממכילתא דר"ש . אך לבסוף דווח את דבריו עצמו
ממה שמצא כתוב בפ"ד רשב"י תחת ר"ש ע"ש . והנה כילקוט
ישעי' רמז שס"ג טובא המאמר הזה בעצמו כצורתו וכהוייתו
ונרשם בצדו „מכילתא" , ובאמת במכילתא דידן ליתא . נראה
איפוא שכיון לאידך מכילתא דר"ש [עיין לקמן דף ט"ז
ע"ב הערה ג'] .

אמנם מכאן אין ראיה ולא סתירה לדבריו , כי לפ"ד
עיקר מקומם של הב' פרקים הנ"ל הוא הבריייתא דמ"מ
סדות . ואלה הן ראיותי : א) כבר הראיתי לדעת שמאלה
הפרקים אין זכר בספר והזהיר ואולם את הפרקים הראשונים
מעתיק הוא אות באות . [עיין לקמן דף י"ב ע"ב הערה א'] .
ב) הילקוט מביא את הב' פרקים האלה אחר הבריייתא דמ"מ
סדות ולא ציין עליהם כלום , משמע שכולם ממקור אחד
נובעים . ודווקא לומר שהציון מה"מ נפל בשגגת המדפיסים או
הסופרים גם כאן . ועוד ממקום שגא החכם לעווני לסתור את
דבריו , משם בעצמו ראיה לדבריו . כי הנה המכילתא דר"ש נסדרה
על שמות על סדר הפרשיות , טענה אם איתא שהמסדר
הבריייתא דמה"מ ממכילתא זאת לקח דבריו , א"א שהיו
בבריייתא זאת גם הפרקים האחרונים שנשנו על פסוקים
שכחוטש הפקורים . ג) בבריייתא דמה"מ לא נמצאו בה
דבריו אנדה ואלה הפרקים רובם הם דבריו אנדה וזאת הפלוגתא
שבין ת"ק ור"י הנ"ל . ד) הראיתי שם בהערותי שגם הלשון
של אלה הפרקים הוא ממש לשונה של הבריייתא דמ"מ סדות
ולא של מה"מ . ה) נמצא שם המאמר [לפנינו דף י"ג ע"ב] :
נמצאו ארבעה „זויות" וכו' שהוא מיוסד על המאמר דמ"מ

מ ב ו א

מדות [לפנינו דף י"א ע"א].

ע"כ נראה בעיני שמקודם היו הב' פרקים האלה
בברייתא דמ"ט מדות ואיתה לא ראה בעל הספר והזהיר,
כמו שלא ראו אותה הערוך והל"ט; ומטעם זה לא הביא
דבר ממנה; רק בזמן מאוחר נתוספו לברייתא דמ"ט
ובילקוט שם לא חסר הציין רק בתחלה הרמז תי"ח, ומוסב
גם על הרמז 1 תכ"ו.

וא"ת הלא אנכי אמרתי שר"ג הוא שסדר את הרבייתא
דמ"ט מדות, א"כ איך אפשר שהפרקים הללו הם חלק ממנה
הלא במ כבר נזכר ר' נתן? [לפנינו דף ט"ז ע"א]. מזה אין
סתירה לדברי כי כזה מצינו גם במקום אחר. הלא גם רבינו
הקדוש הוא שסדר המשנה וכמה פעמים נזכר שמו בתוכה!
כל המעיין בפרק האחרון יראה שהמאמר המתחיל „מהיכן
היתה שכינה מדברת עם משה"? וכי [לקמן שם] אין לו
שום קשור עם המאמר שלפניו. לכן אפשר שכולו הוא
הוספה מאוחרת.

החדר השלישי מכיל לקוטים מדרש ויכלו, המפוזרים
אחד הנה ואחר הנה; וקבצתים למען יהיה המדרש אחד.
וגוף המדרש ויכלו אבד בעונותינו ואין לנו שזור ממנו רק
א) המעט הזה, שהבאחי עתה לפני הקוראים; ב) מה שטובא
עוד ממנו בספרים שהם עדיין בכ"י ואינם נמצאים במקומינו.
[עין צונץ שם צד רצ"ג הערה ד'].

רוב דברי המדרש דנה לקח המסדר מן הילמדנו; כי
הנה אות ג' טובא בערוך ובילקוט בשם הילמדנו וגם רש"י
ז"ל מביאו בש"ב ופ' הולדות כמו שהעירותי שם במקומו.
[למדנו גם מכאן שרש"י ז"ל השתמש בהילמדנו וכן הוכחתי
במאמר: המדרש הגהומא והילמדנו ועין עוד לקמן].

(1) וז"ל כמ"ס ב"ר לעליעזר מאלכסנדר פ"ט ס"ט.

מ ב א

אות ה', ו' ואות ט' מביא הילקוט בשם הילמדנו ע"ש
בהערותי. אות ח' וי' נמצא בהנחומא שהוא קצור הילמדנו ;
אות י"ב מביא ג"כ הילקוט בשם הילמדנו. ומאמר זה מובא
גם בה"ג כאשר העיר החכם בובער נ"י בטבוא ללקח טוב
צד 20 ואפשר שבו השתמש גם ר' אלעזר הקליר עיין בכורי
העתים משנת תק"צ הערה ל"ג. ועוד לקמן בהערותי .
וקרוב בעיני שגם את אות א' וב' לקח המסדר מן
הילמדנו ואפשר שבשניהם התחיל המאמר: יל"ר כמה פעמים
חייב אדם לומר ויכלו? „יל"ר כמה מערבין ערובי תחומין"?
ועיין לקמן [מ"ז ע"ב הערה 4], כמה שהעירותי שמכאן
ראיה לשיטת רש"י ז"ל, שלשין בכל מערבין מוסב גם על
ערובי תחומין .

לכן מ"ש החכם צינץ שם צד רצ"ג שההגדות של
מדרש ויכלו „דומות" הן לההגדות של הילמדנו, הוא שלא
בדקדוק; כי מזה בא לשפוט על הקדמות המדרש ויכלו ובאמת
אין מזה שום ראיה, לא על איחור זמנו ולא על קדמותו, כי
בע"כ הן „דומות" זו לזו, יען כי אחר שאב מחבירו .
וע"ד שמו נראה שנקרא מדרש ויכלו על שם התחלתו
במקרא זה כמו המדרש השכם, ואספה ומדרש הדשא שנקראו
ג"כ על שם התחלתם במקרא: „השכם בבקר", „אספה לי"
„הדשא הארץ" .

ברייאת דר' פנחס ב"י.

המאסף לכל המחנות האלה הוא ההעתק הברייתא
שמצאתי בכ"י תימן, אשר אודותיו דברתי בח"ר מספר
הלקיטים שלי [דף כ' ע"ב ע"ש]. בענין הברייתא הזאת יש
נוסחאות שונות, כי יש שגורסין אותה במשנה [ע"ש הערה
1], ואחרים גורסין אותה בכריתא. בתלמוד בבלי מובאת
בלשין ה"ר; והרמב"ם ז"ל ג"כ לא גרס אותה במשנה. ונראה
כי מקדם קדמתא היתה באכת ברייתא בפני עצמה ורק בזמן

מבוא

מן הומנים הכניסוה לתיך המשנה, מפני שהיא דומה לה במאמרה, או אפשר מפני היראה שלא תרכס איירא דזוטיר מליה.

ע"פ זה נודעתי פשר דבר שלא הפנתי מזה כמה. הנה המדרש תרשא הוא מן המדרשים המאוחרים בזמן וסימני ילדות זרקה בו. מסדרו השתמש בברייתא דמלאכת המשכן, בהילמדנו [מבוא לספר הלקוטים צד 31], במדרש זוטא לשה"ש [שם הערה 1] וכדומה, וכן מובא שם מפיומי הקליר א"כ כיצד קראו אותה ברייתא דר"פ ב"י? אמנם ע"פ הנ"ל ניחא. מקודם כווננו כמלת ברייתא דר"פ ב"י לברייתא שלפנינו שהיא באמת ברייתא וגם מתחלת בלשון אמר ר"פ בן יאיר ומסיימת בזה הלשון בעצמו; ורק אחר שכבר היתה מצויה במשנה, הושאל שמה [אשר היה נודע להם בקבלה] על המדרש תרשא, יען כי גם הוא מתחיל בשם התנא הזה.

ובררך מליצה אמרתי בימי חורפי שע"פ סוף דברי ר"פ ב"י יוכנו דברי רבי יוסי שאמר: מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה [סוכה דף ה' ע"א], והוא ע"פ נוסח הבבלי מסכת ע"ז דף כ' ע"ב, שמונה ז' מעלות עד רוח הקדש, והיינו תורה, והירות, זריוות, נקיות, פרישות, מהרה, קדושה, ענוה, יראת חמא, חסידות, רוח"ק. וזהו מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה, ר"ל רוח"ק לא ימצא במי שלא הגיע עדיין להמדרגה העשירית והבן.

ובחוספ' ז"ל שם דה"מ ענוה מביאה וכו' ראיתי שכתבו דאמרינן במדרש שלשה דברים שקולים וכו' ונ"ב: מסכת ד"א זוטא ול"ג שכיונו לפרקי דרבינו הקדוש, כי שם נמצא המאמר הזה שעליו רמזו, וכן נמצא במקום אחר שמכניטו את הפרקים האלה בשם מדרש סתם.

מכתב 1

בקרת על המאמר המדרש הנחומא והילמדנו
 מהרב החכם המפורסם הנודע למשגב כבוד מוהר"ר
 אברהם עפשטיין נ"י. זו"ל: לפלא בעיני כי השאל לדעתו
 אודות מאמרך „המדרש הנחומא והילמדנו" הנדפס בהפגיד
 ליש-אל שנה ו' מגליון 33 ואילין. בעת כתיבתך את המאמר
 ההוא לא ראית מה שכתבתי אודות המדרשים בספרי
 מקדמוניות היהודים צד 62 ובמכתבי להר"ש ווערטהיימער
 [בתי מדרשות סוף חלק ג']. וע"כ כתיבת בגליון 33 בהערה
 [ספר הלוקטים דף ג' ע"ב הערה 4], כי אנכי לא גליתו
 דעתי דבר הב"ר והוי"ר, ואמרת כי הב"ר והוי"ר שאבו מן
 הילמדנו. האמנם כעת כבר הגיעו לידך הספרים הנוכחים
 כמו שנראה מהערהך בטבוא למדרש שיה"ש צד 21, והלא
 שם ראית, כי מה שכתבת הוא ממש ההיפך (2)

1) מכתב זה בא לידי עוד בימי החקף הע"ל והיה בדעתי
 אז להדפיסו בחלק הראשון מספר הלוקטים. וכן החילתי אז לסדר
 את הלוקטים מבנייתא דמ"ט מדות, ועל המבוא שלהם [לעיל צד 6
 הערה 1] רמזתי במדרש השבט דף ד' ע"א הערה 2. מעתה נ"ל
 שס עי' מבוא לבנייתא דמ"ט מדות] אך מטעמים הסמוסים עמדי
 הייתי מוכרח להגיש הדבר עד עתה, ועם החכם כ"י הסליחה. וזה
 את אשר השנתי לו: מכתבך הגיע לי עד מאד הגיעני על נכון
 והח"ח לך על מלאת אחרי דברי לבא באשש על מאמרי אף שלא מנא
 את חקך. ספרך הנכבד „מקדמוניות היהודים" אינו גם עתה [לאמר
 בימי החקף, אבל בעת כבר השגתיו מאת המחבר נ"י] ה"י, ולא
 ראיתי מעולם, וזה מאמרים אחרים למדתי ממנו מחוך מכתבך
 להחכם מהר"ש ווערטהיימער כ"י. והנה אם אמנם כי מעולם לא
 אמרתי קבלו דעתי, עם כל זאת לא אמנע מלהשיב לך על חובה
 פרטים שנענת בהם במכתבך אלי, ולמען לא הרבות ולהכפול הדברים
 אנקטה נפשי בקצרה להשיב לחכם על כל פרט ופרט במקומו.
 2) יסנה לי כבוד ידידי אבל העון הינו גזול מנשוא אם

שכתבתי אני. אנכי הוכחתי כי לבני א"י היו שני מיני (1) דרשות: דרשות פשוטות בלשון הירושלמי שלא התחילו בשאלת ילמדנו רבינו, ודרשות למודיות בלשון צחה ומליצית (2) שהתחילו תמיד: "יל"ר"... כך פתח ר' תנחומא בר אבא. בהדרשות הלמודיות (3) נעתקו ללה"ק המלות הסוריות

דק ראייתי גמולות יתן .

(1) כעין זה כתבתי גם אני בספרי על קה"ר, אבל הוכחתי שם ג"כ שההפך שבין דרוש פשוט לדרוש למוד הוא שזה מחזיק בלשון "פחה" וזה בל בלתי פחיה. כי איך יעלה על הדעת שדרשות אשר נשלבז בפחיות ונחרזות מפסוק לפסוק שדרשות כאלה "פשוטות" יקראו? ופה המקום להעיר על ענין אחד הנכבד מאוד בעיני. הנה בהכנת מלת "פחה" גליתי דעתי במנוח למדרש השבט ג' 22, וידוע כי בשבת לעת פנחה דרשו בפסוקי כהנים והיו חורזים בהם מפסוקי הכהנים לפסוקי הפרשה שעמד בה אז הדרשן. מעשה אומר אני שהפסוקים של פ' השבוע שהולגו בראש כל דרש ודרש הוא מעשה ידי המסדר, זולת בארזן הדרשן אשר נדרשו על הפ' בפנחה בשעת קריאת הפ'; וכחיים חף שאין לנו סי' מובהק להבחין בין אחת להנחה, אבל רשומם עדיין ניכר באיזה מקומם. הנה רבינו יצחק בעל אור זרוע כתב בהלכות הפ"ין סי' סק"א: והא דאמר בילמדנו "פ' אני פי שלך שמור" וכו' ועוד שם בריש סי' הקל"ב: ובמדרש ילמדנו "פ' אני פי שלך שמור" וכו' מכוון למדנו שהפ' כ"ב שבפס"ר לקח המסדר מן הילמדנו ושם בראש הפ' הציג החכם מו"ה מא"ש את הפסוק לא הש"א את שם וגו' וכתב בהערותיו: "כ"ל אלא שהשמימיו הסופרים" ובאמת אין כאן השמטה ואדרבה במקומות אחרים הוסיפו הסופרים. ועל דרך זה מוזן גם מ"ש ר' משה אבן חנון בפירושו לשה"ש דף י': "במדרש שה"ש בילמדנו". והבן. ואכ"מ להאריך יותר. (2) בלשון צח ומליצה דרש גם ר' מאיר כהנא בירושלמי חגיגה דף ע"ב ע"ב .

(3) בספרו מקדמוניות ג' ס"ב מוסף: הן ערכום בלה"ק

שבהדרשות הפשוטות ובמקום הקב"ה יש בהן ה"אלהים", לשמות הדרשנים יתוספו בהן כנויים שאינם בהדרשות הפשוטות כמו ר' הנחומא בר אבא, ר' פנחס הכהן בר חמא, בעוד שבהדרשות הפשוטות ובירושלמי נמצא רק: ר'

מעורבת בהרבה מלות יוניות". והנה ג' סימנים מונה כאן ועל כולם יש פירכא. מלות יוניות נמצאות גם בב"ר וגם בזו"ר במדה גדושה עד מאוד, וכן המלאכה מלות סוריות בהילמדנו עיין למשל ערך פ"ק ערך מרזב ז' ועוד ועוד, לעומת זה מעתיק המסדר הב"ר את לשון הסורי שבירושלמי ללש"ק כאשר כבר העיר החכם פראנקעל במבואו להירושלמי ע"פ מעשה יג"ל לנו לפי דעת החכם נ"י משפט הפוך: שהב"ר הוא מדרש למודי והילמדנו הוא מדרש פשוט. אמנם מלשון המסדר אין ללמוד על לשון הדקדוק כאשר כבר הוכחתי במבוא למדרש השכם ע"פ. מטעם זה נחבטלם גם הראיה שניה. חוץ מזה נמצאה מלת הקב"ה הרבה פעמים גם בילמדנו. עיין למשל ערוך ערך רכס ד' וילקוט במדבר רמז השס"ו [לקמן מדרש ויכלו אות ע'] ועוד הרבה פעמים אשר נלחתי לכותבם. ובדבר הסו' הג' ראיתי שמה שהגיה החכם זונץ גחיתה אותו נשא החכם נ"י על גם ועשה ממנו גבול עולם אשר לא יעברנהו הב"ר אחריו בשדה החקירה הזאת.

עיין זונץ על הדרשות מ"ד ש"ל והלאה שם המלאה את הכינויים שמונה החכם נ"י. אמנם החכם זונץ לשעמו חזל שהב"ר קדום להילמדנו לכן כהב שנהוספו על שמוהם "כינויים", אבל לא כן הוא הילמדנו קדום לו לכן לא נהוספו אלה הכינויים, רק בב"ר ובדומה, שנאוחר ממנו שם נשמעו. וזה יוהר קדום לאמת, כי השמות השמות מנינו גם במקום אחר, אבל לא המלאה בכל ספרותנו שיהוספו שמות. וא"ה למה לא נמצאו אלה הכינויים בהירושלמי? יען כי לא רצני דהלכה הם רבנין דאגדתא; והרבה יוסף בן שמעון איבא בשוקא וכני להבחין בין זה לזה הוסיפו למי שהוא כהן מלת "כהן" על שמו או שקראו אותו על שם אביו. וזה ברור. ראה לדוגמא המאמר שמוצא בירושלמי מוסכת חלה ספ"א בשם ר' יצחק אותו מביא הילמדנו בשם

הנחומא, ר' פנחס [ולפעמים בר 1] חמא]. הדרשות הלמודיות מיוסדות על הדרשות הפשוטות (2) שקרמו להן — המדרשים שלנו מיוסדים על שני מיני הדרשות הנזכרות, הב"ר והוי"ר ופסדר"כ מיוסדים על הדרשות הפשוטות והתנחומא ושמ"ר והרבה פרשיות בבמ"ר ורב"ר והרבה פסיקות בפס"ר מיוסדים על הדרשות הלמודיות.

על פי הסימנים המובהקים שהזכרתי נוכל להביר בנקל לאיזה מין משני הסימנים הנזכרים שייך כל מדרש ומדרש ממדרשי א"י. כי אף שמשדרי המדרש והכותבים שנו בהרבה מקומות תבנית הדרשות שעליהן מיוסדים המדרשים, בכ"ז נשאר מהן בהמדרשים שלנו רב, כשנתבונן היטב בלשון המדרשים וסגנונם יעלה בדינו תמיד לתרוץ משפט צדק ולגזור אומר אשר יקים, כי מוציא המדרש האחד הוא מן הדרשות הפשוטות ומוציא המדרש האחר הוא מן הדרשות הלמודיות, ולפ"ז אי אפשר לוטר בשום אופן שהב"ר והוי"ר שאבו מן הדרשות הלמודיות שהיו בילמדנו, כי המדרשים הנזכרים יסודם בהדרשות זופשוטות ואין בהם שום סימן מאותם הסימנים שמציינות בהם הדרשות הלמודיות, הלא תראה כי בכל הב"ר והוי"ר אין גם פ"א השאלה יל"ר (3) גם

כ' יהודה בן ר' שלום. עיין מדרש ויכלו אות ו'. הנך רואה שהירוש' הוא לחוד והילמדנו לחוד, ואין לדון מאחד על חבירו.

(1) גם מכאן ראה שב' ר' פנחס היו עיין הערה הקודמת לזו.

(2) כן העירתי גם אני בספרי הנ"ל! אבל לא הפשטות

בעיניו הם באמת דרשות פשוטות, יש ויש פשוטות בהילמדנו ולמודיות בהב"ר.

(3) בזה החכם סותר דברי עזמון, כי הוא הוכיח שהמ"ב על שמוח

הוא קצור ילמדנו אף שאין בו גם פ"א השאלה יל"ר! ובאמת השאלות הן

קדומות מאד בזמן עיין לזנן שם נד שס"ח הערה א', וסבה ההלכה

הוא לפי שעל הארבעה ספרים נמצאו מדרשים הלכיים לכן הקדימו

לא ר"ת בר אבא ור"פ הבהן בר חמא וכדומה. ומה שהבאת
במאמרך כי בהב"ר והויק"ר יש הרבה מאמרים שונים בענינם
למאמרי ההנחומא והילמדנו ומתבארים על ידם, מוזו אין
שום הוכחה כי הב"ר והוי"ד שאבו מן הילמדנו, כי בהיות
הדרשות הלמודיות מיוסדות על הדרשות הפשוטות שמהן
שאבו מסדרי הב"ר והויק"ר, ע"כ אין להתפלא אם הם דומים
1) בקצת דברים אל הילמדנו וההנחומא. כי סוף כל סוף
שאבו כל המדרשים הנזכרים מן הדרשות הפשוטות, רק
שבהלמודיות נשתנו צורת הדרשה והלישון.

והנה כל הנאמר נוגע רק להמקור העיקרי וראש פנת
המדרשים אבל אינו מן הנמנע שהב"ר והוי"ר שאבו קצת
פרטים גם מהילמדנו, כי בעת שהמדרשים האלה נוסדו כבר
היו הדרשות הלמודיות בעולם. אך עכ"פ הטעם הזה במל
בהרוב הנובע מן הדרשות הפשוטות, ולא יצדק האומר
שהמדרשים ההם מיוסדים על הילמדנו, כי אין כל ספק
שבכלל הם מיוסדים על הדרשות הפשוטות 2) ובפרט שהמעט
דמעט שנוכל לוטר עליו ראה זה נובע מן הילמדנו אשר
שהוא הוספה מאוחרת שלא יצאה מיד המסדר. ואעידה לי
לדוגמא עד אחד.

דברי הלכה לדברי ההגדה למען יסיה כעין מדרש הלכה גם על
ספר בראשית. גם מעט זה נראה כי קדום הילמדנו בזמן להב"ר;
ואפשר שלא מיד מסדר אחד יצא כל הילמדנו, מקודם נסדר זה שעל
בראשית ואח"כ נתוספו אלה של שאר ספרים.

1) לא על הדמיון ולא על השיוי לנו דנין כ"א שהרכה [ולא
ק"א] מן המאמרים שבזה נמלאים כנזכרן וכהויהן גם בשני. אך
עכ"פ מוכח שדרשות פשוטות נמלאו גם בהילמדנו, כי איך יתכן
שאלה הדרשות בעלמם שבב"ר ימירו את כבודם מניה וניה להקרא
דרשות למודיות יען כי נמלאים גם בהילמדנו?
2) כבר אמרתי שדרשות הב"ר אינן פשוטות.

פרשה כ"ז 1) שבו"ר היא היא הפסיקתא דשור או כשב שבפסיקתא דר"כ ותנחומא * שהיא דרשה פשיטה , במעט שינויים והוספות מן מסדר הוי"ר, המאמר והיה שבעת ימים ... "כילוד הוא", שבראש סימן י' הוא הוספת המסדר , תיכף אחר זה יבוא בוי"ר המאמר: ד"א שבעת ימים ר"י דסכנין... שישנו בפסדר"כ ובהנחומא 2) . אח"ז יבא בוי"ר המאמר : "אמר ר' יצחק משפט אדם ומשפט בהמה שוים... והלאה ירצה" שישנו בראש הדרשה וטובא פה עוד הפעם 3) , יען כי יש לו שייכות עם מאמר ר"י דסכנין. המאמר הזה איננו פה בפסדר"כ שלפנינו, אבל ישנו בקצת כ"י מהפסיקתא היא ותנחומא (ע' רש"ב הערה פ"ט) , ובודאי היה פה גם לעיני מסדר הוי"ר . אח"ז מוסיף הוי"ר : כלומר 4) אם הבאת לפני קרבן ברצון ובטיבה ... ודכוותה ... מהו 5) לאשי ? אמר הקב"ה אם

* מסדר התנחומא הביא את הפסיקתא הפשוטה 6) על שור או כשב אף שהתנחומא בכלל מיוסד על הדרשות הלמודיות מסבה שלא הגיעה אליו הדרשה הלמודית על שור או כשב כמו שלא הגיעה אל מסדר הפס"ר שלנו . מהרא"ע .

- 1) כבר הוכחתי במאמרי דף ה' ע"ב שפ' זאת נובעת מדילמדנו .
- 2) לפי שהוא קצור הילמדנו .
- 3) יען כי מקודם הפסיק הענין בדרשות אחרות ועתה חוזר על הראשונות ומסיים את הדרשה של ר' יצחק . ועיין דוגמא לזה וי"ר ס' ט"ו .
- 4) במלת זאת בא להבינינו שתיבת ירצה נדרשה לחד ותיבת לקרבן אשה לחד .
- 5) מהו הוא לשון דרוש למודי [לפי דעת החכם, ובאמת נמצא כיוצא בזה גם בב"ר] ותיכף ומיד נאמר : אמר "הקב"ה" , שסוף לשון דרוש פשוט !
- 6) ח"ב כבר נמצא דרש פשוט גם במדרש למודי , ומי לדינו

הבאתם ברצון ובטובה ... כ"ז אינו בפסדר"כ והנחומא והוא הוספת המסדר שהוסיף כדי לקשר את מאמר ר' יצחק עם מאמר ר"י דסכנין. כשנתחקה על המקור שממנו שאב המסדר את הדרש על לאשי הנה הלשין „ברצון ובטובה“ שהוא לשון הילמדנו וראנו לדעת שהדרש הזה נובע בודאי מאיזו דרשה למודית (1). ובאמת נמצא הדרש הזה בהפסיקתא הלמודית של שור או כשב שלא היתה לעיני המסדר של פס"ר שלפנינו אבל נמצאה בכ"י הרשה"ל ונרפסה בפס"ר הוצאת רמא"ש ושם בדף קצ"ר ע"א יש כל הדרש „מהו לאשי? ...“ כמו שהוא בוי"ר. והנה אפשר שהמסדר של וי"ר לקח זאת בעצמו מהפסיקתא הלמודית כדי לשלב ע"י הדרש הזה מאמר ר"י דסכנין ור"י יצחק וע"כ אמר: כלומר ... אך אפשר ג"כ שהמאמר מן כלומר עד סוף סימן י' הוא הוספה מאוחרת ואין המסדר נוגע בדבר כל עיקר. ובעיני נראה זה לאמת (2) כי בוי"ר כ"י שלי לא נמצא כל המאמר מן כלומר עד סוף הסי' ועוד שמלת כלומר בלתי נמצאת יותר בכל הוי"ר. כללו של דבר, דבריק שכתבת על הבר"ר (3) והוי"ר אינם יכולים לפי דעתי להתקיים בשום אופן (4). נכון לבי

יחקק שלא נמצאו רבות כאלה גם בהילמדנו?

- 1) ה"כ חיפוא כבר נמצא גם דרוש למודי בוי"ר.
- 2) אין מכאן הוכחה כל עיקר, כי כמו שחסרה פיסקא אחת בפסיקתא שלפנינו ונמצאה בכ"י רשד"ל, כן איתה בדפוסים מה שחסר בכ"י שלו.
- 3) פה המקום להעיר כי בת"כ [שהוא קצור הילמדנו] פ' ויגא אחז ז' מונאים מאמרים בשם רשב"י ור"א בן ר"ש, והב"ר שם מביאם וכתב ו"רצנין" פחרין, ואין ספק שכוון על התנאים הנזכרים. ומחני בר קפרא עד סוף הדרשה הוא מאמר אחד. ועיין באכעב אנדה התנאים ח"ב נד ח"ה הערה ב'.
- 4) בוי"ר לכהפ"ח מודה החכם שנמצאו בו דרשות למודי

במוח כי כשתעיין בזה היטב תראה כי מה שכתבתי אודות הכונות המדרשים וסימניהם היא אמת ויציב ונכון, ושעל ידי זה יפתח שער גדול לכל הבא לדתחקות על תוצאות מדרשי א"י — בהחלק השני מספרי מקדמוניות היהודים, ארחיב א"י הדבור על שאר הכונות המדרשים וקורותיהם. ופה אעיר עוד על כמה פרטים הנחוצים להשלמת הענין שנגעתי בו במכתבי הזה. הדרשות הלמודיות (גם הפשוטות) נדרשו על הסדרים של בני א"י, היינו על הקריאה בתורה בכל שבת ושבת ובטועדים ורגלים. מקובץ דרשות כאלה שאבו המסדרים השונים של המדרשים הנקראים הנחומא או ילמדנו (1) לעיני בעל הילקוט היו שתי מהדורות ממדרש בזה, שם האחת היה הנחומא ושם השנית היה ילמדנו (2). אך הילמדנו הזה והילמדנו של בעל הערוך ושאר קדמונינו אינו הילמדנו הקדמון רק מלוקט ממנו ודומה להתנחומא. הדרשות הלמודיות מתחילות בלשון יל"ר. השאלה אין לה עפ"י רוב שום יחס אל הסדר שעליו דרש הדרשן, והדרשן הראה חריצותו הגדולה שהשיב על שאלת השואל (3) וקפץ מענין לענין עד שבא אל הסדר שקראו באותו היום ודרש מה שדרש. ברור בעיני כי כונת השואל לא היתה שהנשאל יברר לו (4) איזו הלכה למעשה אבל כל כונתו היתה להמציא להדרשן ענין שיכול

א"כ למה אין יכולים להקיים? ובגוף הדבר כבר אמרתי ש"ל מה שקראו הוא דרוש פשוט הוא באמת פשוט.

(1) והב"ר מהיכן שאב? ג"כ מקונן זה ה"ב באמת לא ידעתי מה ראה הב"ר לבחור רק בהדרכות פשוטות והילמדנו רק בהדרכות למודיות?

(2) בזה החכם סוחר דעת עצמו, כי הוא כבר הוכיח שהתנחומא הוא רק קצור ילמדנו.

(3) על שאלת "המהורגזן" ולא על השואל.

(4) זאת לא, אבל כונתו היתה שיברר ההלכה לפני השואל.

להתגדר בו ולהראות כחו הגדול בדרוש. כזאת נמצא בימים
ההם גם אצל היונים, הסיפיסטים (1) אשר רצו להראות כחם
הגדול בחכמת הרהעטוריק היה הנקל בעינם לדרוש דרשות
שסדרו בביתם אבל דרשו דרשות ארוכות שנשאל מהם בלי
שום הכנה. בבוא הסופיסט לבית הוער ששמה נאסף קהל
השומעים, הציע לפניו אחר מהנועדים איוו שאלה, והשובת
הסופיסט על השאלה הזאת היתה דרשתו, הדרשנים היהודים
נשאלו עפ"י רוב בדבר הלכה פשוטה (2) שהיתה ידועה לכל
(3) ולפעמים גם בדברי מוסר ודרך ארץ. ד"מ: כמה דינים של
דרשנים בניהנם? [ת"ב בראשית ל"ג]; כמה מתנות מיבות
נבראו בעולם? [שם מטות י']; גדול שבנאמנים איוו הוא?
[ת"א וישב ה'], מכל השאלות האלה נראה בעליל שהשואל
ידע את התשובה וששאל רק למען יוסר הדרשן את דרשתו
על שאלתו (4). וכן מה ששאל קטון לכמה נמול? [ת"א
הצוה א'] לא יעלה על הדעת שהשואל (5) לא ידע לכמה

1) אין הכדון דומה לראיה. הדרשן היה צריך לפסוק השאלה
או מהוך משנה או מהוך בכייתא או הוספתא ולזה צריך הכנה. וכבר
הזכרנו ז"ל שהדרשן צריך לומר ד' פעמים פרקו בינו לבין עממו
בטרם שיאמרו בלבו. [ב"ר פ' כ"ד וש"ר פ' ט']. וכפרט הכרייתות
שלא היו שגורות בפי כל. אבל הסופיסט עליו נאמר: אין קץ לדברי
דוח! וכאלה זמן רב מפריד בין אלה לאלה!

2) שהדרשן הלמודי, דורש דרוש למודי, יבחר בהלכה
פשוטה, נראית מעט כעין סתירה בדברי עממו.

3) ולמה איסוף שאלו אחרו? ומאד חסן אני לדע באיזה זמן
היה זה שכולה עממא דינא גמירא?

4) ידידי נ"ו בעממו אמר למעלה: השאלה אין לה עפ"י רוב
שום יחס אל הסדר שעליו דרש הדרשן, ובאן כתב למען יוסר הדרשן
אח דרשתו על שאלתו.

5) בזה כבר קדמו החכם לנגן בעממו הג"ל זה שס"ח הערה

ימים הקמן נמול, אלא ודאי ששאל זאת רק בכונה שהדרשן
יתחיל דרשנו בתשיבת שאלתו ויגלגל (1) הדברים עד שיבוא
לדרוש על הסדר של אותו היום.
ועתה אעיר על קצת פרטים שבמאמך על התנחומא
והילמדנו.

בהמגיד גליון 38 [ספר הלוקטים ג' ע"ב] הבאת כי
הירונימוס מזכיר שדרשות היהודים שדרשו לעתים (2) ידועות
התחילו בלשון "שני חכמים" והוצאת מזה תולדות שינית
בנוגע אל הילמדנו. ובאמת אין התולדות צודקות כלל.
כתבת וגם כמה שאמר לעתים ידועים כינתו על יומי דכלה
וכו' והדרשות אשר לא על כמנהג הזה נדרשו מאוחרות הנה"
כל תולדות החדשות שלך תשיכתן בצדן. אם כונת הירונימוס
להדרשות הלמודיות, מה זה שיאמר עליהן שנדרשות רק
לעתים ידועות, והלא יודעים אנחנו שהן נדרשו בכל שבת
ושבת כמו שנראה מן התנחומא, והיה לו לומר שנדרשות
בשבת (3) ? אלא ודאי שכינתו להדרשות בהלכה שנדרשו
ברגלים או שלשים יום קודם הרגל. מ"ש שבונת הירונימוס
ליומי דכלה אינו מדוקדק, כי יומי דכלה (באדר ואלול) היו
רק בבבל ולא בא"י, אבל כינתו להדרשות שדרשו בא"י

ב', אבל לא כיון יפה. הכוהל ודאי ידע, אבל לא כ"ע דינה גמירא.
הלא בימי רב לא ידעו שאסור לנפל בשבט כחלב [מולין ק"י ע"ה]
דבר נשכח בכל יום, מעשה און להפלא אס גש דיני מילה שרבים
המה לא ידעו.

- (1) ואם היה עומד למשל צפ' שמוח והיו שואלין אותו בענין
גלגל המזלות כיצד היה מגלגל הדבר לפ' פעמד נה ?
- (2) מ"ס נפל שס בדבריו ותחת לעתים ז"ל "ימים" ובכר הקנתי
כן בספר הלוקטים מעשה ראיתי עידנו בתקפן.
- (3) באמת כן כונתו, מטעם זה אמר "ימים", כי על הדרכות
הן בחג היה באמת כותב לעתים".

בהלכות החג בחג 1) ושלישים יום קודם החג 2). ואין להוציא מרבוי הירונימוס שום הולדה בניגע אל הילמדנו, כי הוא ידע רק מדרשית בהלכה 3) שנדרשו לגתים ידועות ולא מן הילמדנו. שאר התולדות שהוצאת אין אנו צריכין להן כל עיקר, יודעים אנחנו גם בלא הירונימוס כי הדרשות הלמודיות (יגם הפשוטות) נתחברו בא"י, כי הדרשנים הם בני א"י; גם יודעים אנחנו שהדרשות 4) ההן היו כבר בעולם בהמאה הרביעית למספרם אחר שהן מיוחסות לר' הנחומא 5) האמנם מה שכחבת כי הדרשות שלא נדרשו על כמנהג הוה מאוחרות הנה, לזה 6) אין שום יסוד, וכי בשביל שבהמאה הרביעית היו בעולם דרשות למודיות לא יכלו להיות גם דרשית פשוטות בהימים ההם וגם קודם לזה? ואדרבה המעיין בהמדרשים ימצא, כי הדרשות הפשוטות קדמו להדרשות הלמודיות ושהלמודיות מיוסדות על הפשוטות.

עוד כתבת בגליון 34 (ספר הלכות דף ד' ע"ב) הנה הו"ד אינו מובא רק פ"א בתשובות הגאונים שערי תשובה

1) הלכות חג בחג נדרשו גם בבבל. ע"ש בהערותי הערה 4.

2) גם זה נהג בבבל, כי כן מובא בתלמוד בבלי ריש פסחים.

3) כפני הירונימוס מלאים הגדה, ולמה ח"כ לא ידע רק

מדרשות בהלכה?

4) למה דרשות? הלא הירונימוס, "לא ידע רק מדרשות

בהלכה"?

5) אי משום הלא לא חיריא, הלא הב"ר מיתוס לר' הושעיה

רבה ויודעים מחננו שהוא לא חננו, וגם הפסיקתא לר' כהנא והוא לא סדרה.

6) לזה יש יסוד קיים, כי החגם האשכנזי נ"י כבר הוכיח

בספרו ד"א ערשעט משנה [ז"ן הספר ח"י לז"ן על הדף]. ששעטס ויראשנה לא נדרשו רק דרשות למודיות והלכות, מעשה קדומות המה בזמן להבאר הדרשות. ועוד הילמדנו גיבא עליו את החומס המאה

סימן ט"ב ... דן מינה שהו"ר לא נתפשט עד סוף ימי הגאונים או בתחלת ימי הראשונים" (ר"ל הרבנים) . לא ראינו אינו ראה . לדעת הרד"ל לוי"ר פל"ר (1) סימן ג' מובא הו"ר מבעל השאלות שהוא מראשני הגאונים ע"ש. ואנכי מצאתי (2) כי הו"ר מובא עוד בתשובות הגאונים הוצאת הרר"א הרכבי בשלשה מקומות היינו בסי' כ"ר, ל"ו גם מ"ט בלשון הגדה דויקרא . שם הערה 6 (דף ו' ע"ב הערה 18) כתבת "שם (ו"ר פ' ב' אות ט') באותו מאמר איתא כך שני חכמים במשנה גר וכו' והוא לשון הילמדנו , וכן נמצאים שם בוי"ר לשונות כמו "שיטה ראשונה (פ' ב' אות ח') או לשון נקי (שמיני פ' י"ב אות א) שהן לשונות התנחומא" , מהיכא תיתא כי הלשונות האלה הן מיוחדות (3) דוקא להילמדנו ? לא התביינת כי "שני חכמים" ו"שיטה ראשונה" אינו כלל לשון הו"ר (4) רק לשון התנא דבי אליהו שמשם נתספו בזמן מאוחר טאמרים שלמים על הו"ר ואינם בכ"י כמו שהעירו

-
- הרביעית והז"ר לא נסדר כ"א בין המאה השישית להשביעית.
- (1) כנר הוכחתי [שם דף ו' ע"א] שהפרשה זו נובעת מן הילמדנו ומשם לקח גם הבשלות דבריו .
 - (2) גם הראיה הזאת לא תוסיף זה כח לך . כי הגה מי שיש לו מאתים זוז ויחלה נולדען על המאתיים בזה לא ירבה הונו, כן לא הוקדם זמן חבור הו"ר ע"י שנזכר עיד חיוה פעמים בסוף ימי הגאונים או בתחלת ימי הראשונים. סוף סוף עדות אחת היא .
 - (3) כל עוד שלא מאתתי אותן הלשונות בספר שהוא יותר קדמון מן הילמדנו אני אומר שהם מיוחדות להילמדנו .
 - (4) העלמה עין אני רואה כאן ; בלחזה שורות קודם לזה כתב ידידי כ"י בעלמו שהפ' ל"ד שבוי"ר הוא מן הו"ר ושם כנר הסתמש העוסדר בלשון "שיטה" ראשונה "שיטה" חזקי ולפ"ד ח"ן לך מדרש שלא שאב בין רב בין מעט מן הילמדנו : גם ההדא"ר לקח הרבה מהילמדנו .

המפרשים. נשאר איפוא רק „לשון נקי" וזה בודאי אינו תכונה פרטית של הולמדנו. „לשון נקיה 1) שבפסחים ג' ע"ב ידוע, ובב"ר סוף פ"ו נמצא לשון נקי".

בגליון 40—39 (דף י' ע"ב הערה 19) כתבת: „לפי דעת צונץ נסדר הב"ר במאה השישית למספרם ... ודע כי בפ' פ"ה איתא למלה „דברי פיומן הם" ע"ש ועי' מ"כ ואם על דברי הפייטנים כונתו צריך לאחר זמן סדורו, כי הלא יוסי בן יוסי שהיה מן הפייטנים הראשונים חי לא קודם משנת 600 למספרם". אין כל ספק שכונת הב"ר להפייטנים המשוררים, ואין כוזה שום הוכחה שנסדר אחר יוסי בן יוסי גם היו הרבה פייטנים זמן רב קודם יוסי ב"י, רק שלא הגיעו אלינו שמותיהם. השם פייטנא נזכר בכמה מקומות במדרשים 2). כל זאת לא כתבתי מאהבת הויכוח, רק כדי למלאות בקשתך שבקשת אותי לחוות לך דעתי על טאמך בהמניד ואשר עם לבבי הגדתי לך בלא משוא פנים

והגני מוקירך ומכבדך כערכך הרם ודו"ש

אברהם עפשטיין.

1) לשון חכמי הלכה הוא לחוד ולשון בעלי הגדה הוא לחוד. במונח המדרשים אינו כל בגמרא. ומה שנמצא בב"ר, הלא על זה גופא אנו דנין, ואם נמצא בו הלשון הזה נדע ברור שגם הוא השתמש בהולמדנו. וכבר הוכחתי זה למדי.

2) אבל רק במדרשים שנחברו ממאה השביעית ואילך. ועיין מ"ש החכם לונץ שם לד ש"א הערה ה' ועוד מדרש שה"ש דף י"ח ע"א בהשמטות.

זה מה שנמצאתי להעיר והצוחר יבחר וה' עינינו בתורתו יאיר.

א ויהיו (1) בני נח היוצאים מן התובה שם וחם ויפת
 [כראשית מ', י"ח], וש"ה יצב גבולות עמים למספר בני ישראל
 [דברים ל"ב, ח'] ויהיו בני נח, יפת ובניו מ"ו (2) חם ובניו
 ל"ב ושם ובניו כ"ו ומאלה נפצה כל הארץ, ע"ד היו ולא
 נחלק העולם אלא לע', יצב גבולות עמים, יעקב ובניו
 בירידתו למצרים ע' (3) היו. אמור מעתה שם וארפכשד ושלה
 ועבר צדיקים היו ולא נכללו עם האומות.
 ב וירא משה את כל המלאכה (4) והנה עשו אותה

— מדות חכמים —

(1) מובא בילקוט בראשית רמז ס"א בשם "מדרש" מ"ט מדות.
 (2) ועיין לקח טוב פ' נח אות י"ט והערה כ"ו.
 (3) לזה כיון רש"י ז"ל [דברים ל"ב, ח'] במ"ט : ולמספר
 שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הציב גבולות עמים
 ע' לשון.

(4) בילקוט סוף פקודי [מרמז תי"ה עד תכ"ז נמלאו מאמרים
 אשר מהוך סגנונם ולשונם נכר, שהם מאיזה צריחה ישנה, אבל אין
 לדע נמי גיהם אותם, יען הסר עליהם הציון. החכם פרימאן ז"ל
 בצערותיו לספר והזהיר פ' חצוה דף פ"ו ע"ה הערה ה' ועוד שם,
 מחליט, שהם כ"ה מצריחה דמלאכת המשכן. לזה גם דעת ידדי
 החכם בובער נ"י נוטה, כנראה מהוך מחברתו יריעות שלמה ז"ל כ"ג.
 גם ידדי החכם עשטיין נ"י בספרו מקדמוניות ז"ל פ"ט, אחר שהביא
 את דברי הילקוט שברמז זה, כתב : וכל זה הוא בלי ספק מאיזה
 צריחה דמלאכת המשכן ע"כ. ובאזכרת העיטוש מאחזקת שריפט משנת
 תרכ"ח נומער 7 ז"ל 31—30 הוכחתי שהמאמרים מרמז הי"ט עד
 תכ"ז נובעים מצריחה דמ"ט מדות. ע"ז קבלתי מהחכם מאה הרב
 (1)

כאשר צוה יי וגו' [שמות ל"ט מ"ג] והיכן ציווהו? ועשו לי מקדש [שם כ"ה, ח']; ויתן את השלחן באהל מועד וגו' ויערך עליו ערך לחם לפני ה' כאשר צוה ה' [שם ט' כ"ב כ"ג] והיכן ציווהו? ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני יי [ויקרא כ"ד, ח']; וישם את המנורה באהל מועד וגו' ויעל הנרות לפני יי כאשר צוה יי את משה [שמות ט' כ"ד כ"ה] והיכן ציווהו? על המנורה הטהורה יערוך את הנרות לפני ה' [ויקרא שם ד']; וישם את מזבח הזהב וגו' ויקטר עליו קטרת סמים כאשר צוה יי את משה [שמות ישם כ" כ"ז] היכן ציווהו? בבקר בבקר בהטיבו את הנרות יקטירנה [שמות ל' ד']; ואת מזבח העולה שם פתח משכן אהל מועד ויעל עליו את העולה ואת המנחה כאשר צוה ה' את משה [שם ט' כ"ט] היכן ציווהו? את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני וגו' [שם כ"ט, ל"ג]. ד"א וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה יי כן עשו ויברך אותם משה, מה היא

—מדות חכמים—

החכם מהר"א דר' בערלינער נ"י אשר זה לשונו: מה שהעיר על הילקוט כבר לפני שלשים שנה הראיתי בליקוטים שלי בסוף ספרי "זכור לאברהם" ע"כ. הספר לא היה ת"י ועזה עיינתי שם ומלאתי סכחב וז"ל: ברייתא דמ"ט מדות ... נמלא גם בילקוט סוף פקודי וגרסה שכל מה שכתב שם ברמז ה"א עד תכ"ז סייך למ"ט מדות ע"כ והנה אודות השני רמזים: תי"ט ות"כ לא דבר החכם נ"י מאומה ואני הוכחתי שם בראיות ברורות שגם הם לקוחים מברייתא דמ"ט מדות רק הנחתי שם בספק, אם גם המאמר שברמז תי"ח קשה שם מקומו. ועזה נהבחר לי שגם הרמז הזה הוא מברייתא זאת, יען כי דבריו מיוסדים על כללים בענין המדידה "כפי שהורה אותם ההגא דמ"ט מדות, וכי דברי הרמז הזה מתאמתים עם הרמזים הבאים ומקושנים הם זה בזה ורוח אחד דובר בכלם [עיין בסמוך ב' ע"ב הערה ג']. עלינו להחזיק טובה לבעל הילקוט שהגיל לנו גם כאן חלק גדול מברייתא

הברכה שבירכן? א"ל 1) יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם. ר' מאיר אומר כך ברכן יי אלהי אבותיכם יוסף עליכם וגו' [דברים א' י"א] אמר להם כשם שנתעסקתם במלאכת המשכן ושרתה השכינה במעשה ידיכם כן תזונו ותבנו לפניו בית הבחירה ותשרה שכינה במעשה ידיכם והם אומרים ויהי נועם ה' אלהינו [תלים צ' י"ו].

בזמן שישראל ברצון לפני המקום מה נאמר בהן? את קרבני לחמי [במדרב כ"ח ב'], כבנים המפרנסים אביהן; בשעת היכחות מהו אומר? לאשי 2) ריח [שם] כל הקרבנות שאתה מקריב אינן אלא לאש, וכן הוא אומר לא על זבחך איכיחך ועולתך לנגדי תמיד, לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים [תלים ג' ח' ט'] אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה [שם י"ב]. וכי יש רעבון לפני 3) ואילו יש רעבון לפני, כבש אתה מקריב לי בבקר וכבש בין הערבים! וכי יש רחמן מוסר מוונותיו לאבורי? מה שאמרת לי זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדרוך [שם י"ד] אלא שיהא מודה בו והשלם לעליון נדרוך.

ו) כתיב ועשו לי מקדש, אמר הקב"ה למשה מעלה אני שבטך שבט לוי עשה 4) ד' מעלות מעין הכבוד של מעלה הושיבם בענני כבוד שני' לא ימיש עמוד הענן [שמות

—מדות חכמים—

- יקרה ז"ח, אשר כנר חדה ואיננה. וע"ד הרמז הכ"ז עיין לקמן.
- 1) עיין סדר עולם רבה פ"ו ועיין לקח טוב פ' סקודי ושם נאמן.
 - 2) עיין פ"כ הוצאות המכס מאיר ח"ט ש"ז פ' ט"ז ובהוספת שם פ' ח' דף קל"ד ע"א.
 - 3) עיין פ"ר שם שם.
 - 4) בילקוט מובא כ"ח: „עשוי" והוא יוסף נכון. ועיין בעה"ט במדבר כ', ב'.

י"ג, כ"ב] עשה אותם דגלים כדגלי מרום (1) שבט יהודה (2) במזרח ישכר וזבולון עמו כנגדן במרום מלה שור תאומים עם החמה במזרח. משמשים חמש חלקים מהוך שמונה (3) במזרח. דגל ראובן בדרום ושמעון וגד עמו כנגדן

—מדות חכמים—

- 1) עיין פ"כ פ' כ' ופ' מ"ו ועיין ה"ב במדבר חוה ו' עשאן דגלים כדגלי מלאכי השתח".
- 2) עיין מדרש הדשא פ"ב.
- 3) דברים אלו משוללי הכנה הם. ודאיכי בזיה רענן סכתב: כשתחלק הכוח לשמונה חלקים, הם משמשים ה' חלקים ע"כ. גם כונחו נעלם ממנו. אמנם דברי התנא יהבארו היטב כשנקדים להם ג' הקדמות קצוות אשר זה תוארם:

א. לריך שהדע שמקום י"ב מקום הנייתן מיל

י"ב מיל

א. לריך שהדע שמקום הנייתן במדבר היה י"ב מיל על י"ב מיל במרוכב [עיין לקמן] כזה: והנה אם נחלק ה"ב מיל על ג' חלקים שוים נמצא בכל חלק וחלק ד' מיל על י"ב שהם בסך הכל ל"ו מיל. לא מהם ד' למקום האהל והלוים ישארו למחנה ישכר ל"ב מילין. ב חלוק ל"ב מילין לד' דגלים יעלו ח' מילין

לכל דגל ודגל. ג כבר הורונו התנא דמ"ט מדות שהמרוכב יורח על העגול כרביע [עיין רש"י ז"ל סוטה ח' ע"א דה"מ כמה]. ולפי הכלל שכל שיש ברחבו טפה יש בהקיסו שלשה טפחים, נמצא שאילו

במרום סרטן אריה בתולה (משמשין) 1 עם החמה
 בדרום [משמשין] ה' חלקים מתוך שמונה [בדרום]. ומחניהם
 חלק אחד במזרח ושנים במערב נמצא רוב השמשיהן
 בדרום. דגל אפרים במערב מנשה ובנימין עמו וכנגדן

— מדות חכמים —

היה מקום חני'תן צעוגל [עיין הליוך] היה חוט של ל"ו מקיפו .
 אבל עכשיו שהיה במרובע היה לריך חוט של מ"ח להקיפו בשביל
 הזויות דהיינו רביע. וכמז הוא רביע ממ"ח? י"ב מיל, חלוק אחת לד'
 זויות, יעלה על כל זוית זויות ג' מילין, לא ג' מכל שמונה ושמונה
 [עיין אות ב'], ישארו ה' מילין והוא שאמר התנא: משמשין ה'
 חלקים מתוך שמונה, וה"ח ומה היו הזויות משמשות? זה כבר באר
 התנא [עיין ילקוט רמז נכ"ו ולקמן סי' י'] , באמרו ששם בהמקן
 היו רועות. הנך רואה שדברי הסו' הזה מיוסדים על דברי התנא
 דמ"ט מדות ושהם קצורים בהסימנים הבאים בסמוך, זה ראה
 ברורה שכולם ממקום קדוש אחד יאלו. ועיין עוד לקמן. ובולקוט
 שם מובא כ"א: "ה' מתוך שניים", והוא הוא כי ר"ל שני חלקים של ד'
 ד' מילין, והנה ראינו בצ"מ של החכם ווערעדיימער בית שלישי נד כ"ז
 שכתוב שם: ויש אומר אהליו של יששכר קודם לאהליו של זבולון"
 ובאר החכם: אף שהקדים זבולון ליששכר אבל אהליו של יששכר
 הזכיר קודם לשל זבולון שהרי זבולון אמר לאחך וביששכר אהלך
 ע"כ ואין לריך לדחוקים, כי הכונה על אהליו של ישכר במדבר
 שהיה קודם לשל זבולון .

על המאמר שלפנינו יסד המקונן לליל ה"ב: גם זכו במרר
 שבטי יעקב "שזולה" יזלו דמעה "דגלי" ישורון הפו ראשט וכו' ע"ש.
 ובסמוך "הולך" ומונה את המזלות כמו סדורים לפנינו. ובפיומי
 המוסף ליום א' של פסח מסודרים השבטים באופן אחר. ע"כ נראה
 ששאר דבריו ממקור אחר .

1) מלה זו נכתבה שלא במקומה ובכ"ל: ...בחולה עם ההמה
 בדרום משמשין ה' חלקים וכו' .

1 החמה במערב מאזנים עקרב וקשת. דגל דן בצפון אשר ונפתלי עמו וכנגדן משמשין עם החמה בצפון גדי דלי דגים מן העגלה ולדרום, בזמן שהעולם מכוסה בעבים* (1) בימות הנשמים.

קורא אותן צבאות, צבאות יי [שמות י"ב מ"א] וקורא אותן כוכבים והנכם היום ככוכבי השמים [דברים א' י]. חבב את שמותם משפחת הפרצי משפחת הזרחי [במדבר כ"ו, כ'] עשה אותן מעלות מעלות משוררין לפני ומשרתים לעבודתו שנ' לעמוד לפני יי ולשרתו [דברים י' ח']. משה (2) ואהרן ובניו חונן במורח בין דגל יהודה לאהל מועד, משה לדברות ואהרן לקרבנות. שניים להם בני קהת בדרום ומה היא עבודתם? כל כלי הקרשים אשר באהל מועד הארון והשלחן והמנורה והמזבחות. שלישים להם בני גרשון במערב ועבודתן היריעות והקלעים. רביעית להן בני מררי בצפון ועבודתן הקרשים והעמודים והאדנים וכדרך חנייתן כך נסיעתן ואהל מועד באמצע כאשר יחנו כן יסעו [במדבר ב', י"ז].

3 היה (3) ר' נחמיה אימר אהל מועד שעשה משה במדבר כנגד טעשה בראשית (4) יריעות כנגד שמים וארץ,

-- מדות חבטים --

- 1) ז"ל: "עס" החמא. ונאן לא כפל דכריו "משמשין ה' חלקים" וכו' לפי שמוכן מאליו.
- 1*) לא נחפרש לי הכונה בזה.
- 2) החכם מהר"א עפשטיין כ"י שס זר פ"ט בהערה כהב: סוף הגרייטא הזאת מביא הפירוש המיוחד לאחד מהלמדי כ"ס גאון לדברי הימים א' כ"ג ב' בלשון: והנין ההם חילקס לד' חלקים משה ואהרן ובניו חוגים במזרח וכו' שניים להם קהת וכו'. כאשר יחנו כן יסעו ע"כ. ובמלת חנין כיון לגרייטא דמ"ע מדות: (3) שס בילקוט רמז ה"ט.
- 4) עיין הנחומא הגדפס מכנר ריש פ' פקודי ולקח טוב שס

כיוור וכנו כנגד (ששה) ימי 1) בראשית טובח העולה כנגד כל הבזמות, טובח הקטרת כנגד כל הכשמים, מנורה כנגד החטה ולבנה, שבעה נרותיה כנגד ז' כוכבים המשמשין את העולם ואלו הן שצ"ם חנכ"ל 2). ראה נסים 3) שעשה להם, אך 4) החצר מאה באמה [שמות כ"ז י"ח] ומה ת"ל חמשים בחמשים? [שם] אלא שתי מבליות 5) היו, טבלא הפנימית שבמשכן מפתח אהל מועד ולפנים אורך ל' אמה ורוחב ו' אמות 6) נמצא נ' אמה 7) מכל צדדין לפנים נ' אמה, במזרח נ' אורך נ' רוחב, בתוך נ' טובח העולה ה'

—מדות חכמים—

זוה א' ומדרש חדש פ"ב.

- 1) מלת שש ע"ס וצמקוס ימי ז"ל מימי .
- 2) עיין עירובין נ"ו ע"א וברש"י ז"ל שם. ופסקי דר"א פ"ו כהוב: וכל מזל ומזל משמש שני ימים ומחלה. דברים אלה יזכו ע"פ דברי רש"י ז"ל במסכת ר"ה דף י"א ע"א, שכתב כל מזל ומזל משמש ב' שעות ביום, כמלא שבמשך חדש ימים משמש ששים שעות, שהם ב' ימים ומחלה. ועיין קה"ר על פ' א' פסוק ו' ובמ"ש בצפרי על קה"ר נד י"ב ונד מ"ט. ועיין מהאגטסברופט משנה מ"ב נד ש"ד ומ"ש שם ההכס ראזין ב"ה ד' כולי נובע מגמרא דעירובין שם. ועוד ז"ה להעיר כי הרבה דברים לקה האבן עזרא מצרייהא דמ"ט מדות.
- 3) יובן ע"פ מ"ש בצמוך [עיין ע"ב הערה 4].
- 4) עיין לקח טוב פ' תרומה כ"ז, ע'. ורבינו ז"ל לקח דבריו מצרייהא דמלאכת המשכן, כי את הצרייהא דמ"ט מדות לא ראייה שיזכיר.
- 5) עיין ערוך ערך זה. גם רבינו ז"ל אינו מזכיר את הצרייהא דמ"ט מדות.
- 6) היינו מקום המשכן שהיה ל' אורך וי' רחב.
- 7) היינו מפתח אהל"מ למזרח ולמערב וכן לדרום ולצפון עם כי' אמה של רוחב המשכן.

על ה' כבש כולו כנגדו בדרום ומשוך כל' אמות וכמלא השגרה (הן ה) [היה] יורד ביניהם (1) וכדברי האומרים ג' אמות קימתו ו' אמות היה הכבש שלו וכיוצא בזה היה נתון בתוך כ' אמות שבמזרח, והמזבח והכבש מתוקן ואהרן ובניו עסקין בעבודה והקב"ה מלמדן סדר עבודה שנ' וימציאו (2) בני אהרן [ויקרא פ', י"ב].

ד ראה נסים שעשה להם הקב"ה (3) שכל אותן האוכלוסין עומדין בתוך ג' אמה שאם תבוא לחשבון צריך יותר מד' מיל (4). וכל אותן אלפים ורבבות עומדין בחצר המשכן ורואין את האש יורדת מן השמים כעמוד ונכנסת באהל מועד ויוצאה ורובצת ע"ג המזבח ואוכלת את החלבים ועומדת במקומה שנ' ותצא אש מלפני ה' וגו' [ויקרא ט', כ"ד]. וכולן ראו את הנס חגדול ומשהטחין על פניהם והיה לכל אחד ואחד ריחה כרד' אמות ושרתה עליהן רוח"ק ואמרו שירה ורננה שנ' וירא כל העם וירנו [שם שם] ומה שירה ורננה אמרו? רננו (5) צדיקים בה' [תלים ל"ג, א'] ועל אותו היום נאמר (6) צאינה

— מדות חבמים —

- (1) כל זה מובא ברש"י ז"ל שמה כ"ז ה' בשם „משנת" מ"ט מדה, ולפעמים קוראה ברייתא דמ"ט מדה.
- (2) כי מניין היו יודעין זה? כ"ג בגמרא, ועי' ז"ר :
- (3) כאן מתחיל לבאר הנסים שנעשו להם.
- (4) ז"ל היות רענן : יוחר מד' מיל דקו"ל גברא בלמחא יחוב [עיין סוכה ה' ע"א] וא"כ אם היו ישראל אפילו עומדין בכל אורך הנר המסכן שהוא ק' אמה היו לריבין להיות רחבו ו' אלפים [מאה פעמים ו' אלפים הם ה"ר אלף] שהיו ה"ר אלף דהיינו ג' מילין אבל בלמחא לא היו עומדין וכו' ע"ש.
- (5) עיין שוחר טוב במקומו וספרא פ' שמיני וילקוט שם רמז הקב"ד ודברי לק"ט שם נובעים מספרא.
- (6) ספרא שם: ועל אוחה שעשה הוא אומר צאינה וראינה פנו' ליון.

וראינה בנות ציון [שיר ג' י"א].

האהל¹) היה משוך ל' אמה ונתון בתוך ג' אמה הפנימיות
 וכ' קרשים בדרום כל קרש וקרש אורכו י' אמות ורוחבו אמה
 ומחצה ושתי ידות²) לכל אחד מלמטה משוקעות בתוך שני
 אדני כסף, מלמעלה ראשיהן מצופין זהב ונתונים בתוך מבעות³)
 של זהב, ושלוש בריחין⁴) היו להן משולשין בתוך י' אמות⁵)
 ואחד מבריה⁶) מן הקצה אל הקצה, אורכו ל' אמות נתון
 מזרח ומערב ושני בריחים שמבחוץ מכאן ומכאן מ"ו אמה
 אורכן (וב') [וב'] מבעות לכל קרש וקרש ונתונים לרוחבו
 7) של קרש חצי 8) חלק מכאן וחלק באמצע נמצא

— מדות חבמים —

- 1) באקוס שהברייתא דמלאכת המשכן משתמשת במלה "משכן"
 נאמר כאן "אהל".
- 2) לא נחפרש כאן כיצד עשה אהל הידות, ועיין מלאכת
 המשכן פ"ה.
- 3) ע"ש בברייתא דמלאכת המשכן.
- 4) ר"ל שנים שנים של ט"ו אמה כדמפרש ואלו, ואחד
 המבריה מן הקצה אל הקצה.
- 5) בגובה המשכן.
- 6) ר"ל ממזרח למערב, ודלא כהנה דברייתא [שבת ז"ח]
 דבריה התיכון בנס היה עומד.
- 7) ר"ל בגובה הקרש.
- 8) הבריה התיכון היה באמצע הקרש נשתייכו ממנו ולמעלה
 ה', וכן ממנו ולמטה ה' אמות, ובאמצע אותן ה' אמות היו השבעות
 שבהן נותנים הבריחים של ט"ו אמה. ורש"י ז"ל הרומה כ"ו, כ"ו
 כחב: שתי שבעות לכל קרש "משולשים" בפורך עשר אמות של גובה
 הקרש חלק אחד מן השבעות העליונה ולמעלה, וחלק אחד מן התחתונה
 ולמטה, וכל חלק הוא רביע ארך הקדש [דהיינו ב' אמות ומחלה]
 ושני חלקים [לנוני ה' אמות] בין שבעה לשבעה וכ"ו ע"ש וזהו מה

1) בין טבעת למבעת בכל הקרשים מידה שוה. ושפופרתה 2) של קנה זה [ב] היתה בין טבעות למבעות והבריוח נכנס בהן וקרשים מצופין זהב והקרשים 3) מעצי שמים נכנסין בשפופרת ומבעות נמצא כולן מצופין זהב שנ' ואת הקרשים צפה זהב 4) [שמות ל"ו ל"ד] והבריוח התיבון מובלע בתוך הקרשים מראש ועד סוף, לא נראה לא טכפנים ולא מבחוץ; 5) וכמעשה הקרשים הדרומים כך הצפונים. ושמה: קרשים במערב ששה כנגד חללו של אהל ושהם כנגד זיוותיו.

— טרות חבמים —

סכהוב כאן : חצי חלק ר"ל ב' אמות ומחנה, ו"חלק" [דהינו ה' אמות] בין טבעת למבעת. ולשון "משולשים" [כרש"י ז"ל] מפרש המזרחי וז"ל : ונקראו משולשים ח"ע"פ שהם לד' חלקים שוים [ר"ל בכל חלק וחלק ב' אמות ומחנה], מפני שעם החלק הזה יהיה נחלק לג' חלקים שוים, מראש הקרב עד הכרית התיבון [ה' אמות] כמו מהכרית העליון עד הכרית התחתון, ומהכרית העליון עד הכרית התחתון כמו מהכרית התיבון עד סוף הקרב וכו' ע"ש. ועיין ז' ר' שמפרש באופן אחר :

1) רש"י ז"ל שם מסיים : כך מפורשת במה"מ, ובאמת צברייתא שם ליחא. ונראה שכונתו על "מלאכת המשכן" צברייתא שלפנינו, לכן נשמר וכתב, "במה"מ" ולא צברייתא דמלאכת המשכן. 2) צברייתא דמלאכת המשכן הג' "שפיסות" וכש"י ז"ל [שמות כ"ו, כ"ט] גרס : ב' פיסות.

3) ע"ם נפל כאן וז"ל צריחים כי הקרשים לא נכנסו "בשפופרות ומבעות". וכן הגיה, הז"ר.

4) נראה שכיון אל הפסוק שמות כ"ו כ"ע כי הוא קדוש במקרא ולפי"ז ז"ל "הנפה", רק בשגגת הסופרים נפלה התי"ו מן הכתב. וכן הוא לעזון צברייתא דמלאכת המשכן.

5) רש"י ז"ל שם מוסיף וכתב : ו"הכריתים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והסיפיות לא היו נראות בחוץ המשכן וזה פשוט.

יריעות 1) התחתונות היו תכלת וארגמן ותולעת שני, אורך כל אחת עשרים ושמונה אמות ורחבה ארבע אמות, חמשה במזרח וחמשה במערב, רחב של [כל] סדר וסדר עשרים אמה מגיעות עד חצי האהל 2).

7) חמשים 3) לולאות [שמות כ"ו ה'] תכלת בכל אחת ואחת 4) לחברן בהן וכן בסדר 5) חמש יריעות האהל, נמצאו

— מדות חבמים —

- 1) צברייתא דמלכא המשכן מתחיל כאן פ' ז'.
- 2) במלת ה"אהל" ככלל גם הגובה של אחורי המשכן שהיה עשר אמות וארכו של משכן ל' ומלא בסך הכל ארבעים, אך עם כל זה אין הלשון: עד "חצי" האהל מדויק, כי הנה העמודים שבמזרח היה עוביון אמה כמו שמפרש והולך, ומלא בסדר אחד של עשרים לא הגיע רק עד חצי האהל פחות אמה.
- 3) מובא בילקוט שם רמז תכ"א וגם רש"י ז"ל הביאו ומסיים זו מלאתי צברייתא דמסכת מדות, וז"ל דמ"ע מנות ובא על כיון צרבינו מזרחי ולפי הלשון רש"י ז"ל יוחר מדויק אליגורו כאן לפני הקודא והנה ז"ל: והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב של' וכו' הרי שלשים... רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות של' לגג חלל רוחב המשכן ואמה מבין ואמה מבין לעובי ראשי הקרשים שטוביים אמה נשתיירו י"ו אמה ח' לצפון וח' לדרום... ומלאו ב' אמות הסחהגנות מגולות, "רחבן" של יריעות ארבעים אמה... ל' מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכמות עובי העמודים שבמזרח שלה היו... נשתיירו ח' אמות התלוין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות הסחהגנות מגולות, ע"כ כ"ז א"תא לפנינו רק שרש"י מקדים את המאוחר ומאחר את הכתוב כאן קדום כמו שנראה בסמוך.
- 4) רצונו לומר בכא"א מן הסדרים.
- 5) הלשון אינו מדויק.

עשרים 1) סדרים, אורכן 2) ארבעים אמה ורחבן 3) עשרים 4) בחללו של אהל ואמה עובי הקרשים 5) שבמזרח ואמה במערב נמצאו שלשים ושתים אמה נשתירו שמנה אמה 6) לכסות את הקרשי' שבמערב, ורחבן 7) היה כ"ח אמות, צא מהן י' אמות חללו של אהל ושתים 8) אמות עובי הקרשים שבצפון ושבדרום הרי שנים עשר אמה נשתירו (השעה) [שמונה] 8) אמות מכאן (ותשעה) [ושמנה] אמות מכאן לכסות הקרשים שבצפון ושבדרום.
 ¶ מעשה היריעות 9) תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משור והחוט בפול 10) ארבע. ר' יוסי אומר וחוט של זהב היה יתר בהם שנ' וירקעו את פחי הזהב [שמות ל"ט, ג].
 מעשה חושב [שם כ"ו א'], היה ר' נחמיה 11) אומר מעשה חושב ב' פרצופים שני דומיות אחד מכאן ואחד מכאן ומעשה רוקם [שם ל"ו] דמות אחו' פרצוף אחד.

—מדות חכמים—

- 1) ז"ל שני סדרים .
- 2) ז"ל רחבן כמו שהיא גם ברש"י ז"ל רק ששם בל זה באחרונה.
- 3) ז"ל אורכן כ"ח וכן הוא שם ברש"י ז"ל .
- 4) ז"ל ל' בחללו של אהל .
- 5) ז"ל! העמודים וכן הוא ברש"י ז"ל .
- 6) לפי שאורך המשכן היה ל' ושתי אמות לעובי הקרשים נמצא שלא נשתירו רק ח' אמה ועיין לעיל הערה 1) .
- 7) ז"ל! וארכן .
- 8) אחר שחשב שתי אמות לעובי הקרשים שבדרום ושבצפון ה"א ששתירו השעה — השעה, הלא ז"ל שמונה — שמונה וכן נמצאת שהגיה הז"ר, וזה מובא ברש"י ז"ל שם [עיין לעיל דף ו' הערה 3] מקודם .
- 9) בילקוט שם מתחיל כאן דמו הכ"ב.
- 10) עיין פ"ב דבביתא דמלאכה המשכן .
- 11) עיין שם ספ"ד .

יריעות 1) אחרות היו למעלה בהן עשויות מנוצה של עוים, אחד עשר יריעות [שם ז] שני סדרים, סדר אחד של חמשה במערב ושל ששה במזרח 2), אורך 3) שני סדרים ארבעה וארבעים אמות כנגד רחבן של יריעות של טמה. ורחבן 4) שלשים אמה כנגד אורכו של טמה, מחוברות בקרסי זהב, ושל מעלה מחוברות בקרסי נחשת לחבר את האהל להיות אחד. והיו נתונות 5) כנגד שליטו של אהל שכנגדו הפרוכת פרוסה למטה. ר' יוסי אומר כנגד 6) הקרשים היתה כפולה,

—מדות חבמים—

- 1) כאן מתחיל בבדידת דמה"מ הפרק הג'.
- 2) הרוחב של ששה היה כ"ד אמה, נ"א ממנו כ' לחללו של אהל עד המקום שכנגדו הפרכת פרוסה למטה ואמה לעובי העמודים שבמזרח נמ"א שג' אמות היה כפול אל מול פני האהל, והסדר השני של ה' יריעות היה מכסה י' אמות הנוטרות של אהל ואמה עובי הקרשים נשתירו ח"כ עוד ט' לכסות הקרשים שבמערב.
- 3) נ"ל רוחב.
- 4) נ"ל וארכן.
- 5) פירש במקום הקרשים היו נתונות כנגד שליטו של אהל ממוערב ועל זה נאמר „ונחת את הפרכת תחת הקרשים" [שמות כ"ו, ל"ג], ר"ל תחת הקרשים של נחשת, ועליו לא קשה מה שהקשה רש"י ז"ל שם בפסוק ה'. ועיין בסמוך. ולפי דבריו כסו היריעות העליונות את גובה הקרשים מכל האדנים בשוה, ר"ל בני בדרום ולפון, ובין במערב הגיעו עד האדנים.
- 6) פירש היריעה האחת עשרה היתה כפולה, תני רחבה היה כרוח במזרח. היינו ב' אמות בלבד ולא יותר, נשאלו איפוא מ"ב אמות מכל רוחב הב' סדרים, נ"א עה"ס ל' לחללו של אהל ממזרח למערב ושתי אמות לעובי הקרשים והעמודים, נשתירו י' אמות לכסות הקרשים שבמערב, נמ"א שש היו ב' אמות עודפות על היריעות של הכלה ומגיעות עד למטה מן האדנים. וארכן של הסדרים היה ל', נ"א

נמצאו שם שני אמות יתורות הן היו עודפות על היריעות של הכלה מן המורה ועד המערב שב' יהיה כרוח [שמות ב"ו י"ג] מכאן (1) את למד דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה, ועשית מכסה לאהל [שם י"ד] מכסה אחרת (2) מכסה את האהל משולש (3) מן הצפון מן הדרום מן המערב. ר' נחמיה

— מדות חכמים —

מהם י" לחלו של אהל שבין דרום לצפון וב' לעובי הקרשים נשתיירו ט' מכאן וע' מכאן לכסות הקרשים שבדרום ובצפון דהיינו עד האדנים. וכש"י ז"ל בפירושו עה"ה נקט שיטה ר' יוסי לעיקר, כי הנה ז"ל שם שלשים באמה [שם כ"ו ח'] שכשתוחן ארבע לרוחב המשכן כמו שנתן אה הראשונה נמצאה אלו עודפות אמה ומכאן ואמה מכאן לכסות "אחה" מהשתי אמות שנשארו מגולות [ע"ש פסוק ה' ולעיל דף ה' ע"ב הערה ח'] מן הקרשים, והאמה התחמנה וכו' וכפלת את היריעה [שם ע"ו], העודפת באלו העליונות וכו'. אל מול פני האהל, הני רחבה היה תלוי וכפל על המסך שבמזרח וכו'. וסרה העודף היריעות האהל ... והן היו עודפות על התחמנות חצי היריעה למערב וכו' נשארו שתי אמות רוחב וכו'. הסרה על אחורי המשכן לכסות "שתי" אמות שהיו מגולות בקרשים, והאמה מזה והאמה מזה [שם י"ג] לצפון ולדרום. יהיה כרוח על ידי המשכן, לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה. למדה תורה ד"א וכו' ע"כ. הנך רואה שכל דבריו בכלן נובעים מבדיחתה שלפינו. ולפי"ז לא היתה המדה שזה בכל האדנים, כי בדרום ולפון היו האדנים מגולים וכמעט מכוסים. ואליבא דר' יוסי לא הגיעו הקרשים נגד הפרכת וזהו מ"ש לעיל [בפסוק ה'] והכחוב בפ' זו משיענו וכו' ע"ש. כי הנה רחבן של יריעות היה מ"ד אמה, לא מהן ב' למוול פני האהל וחמס לעובי העמודים שבמזרח נשתיירו כ"א לכסות את האהל והפרכת היתה בתוך כ' אמה.

(1) זה מוסב גם לדברי הח"ק.

(2) נראה שז"ל אחד.

(3) פירש משולש מעשר עשר עפ"י אורך המשכן שבצפון ודרום

אומר כמין מסיפסין (1) היו עשויות (2), רבי (3) יהודה אומר מלמטה עורות אילים מאדמים ולמעלה עורות תחשים, כיצד היתה מדתן (4)? צפון ודרום ארכו שלשים אמה עשר על עשר שבמערב היה בית קודש הקדשים, הוא מקומו של ארון פרוכת היתה בסוף עשר אמות חולקות את הבית עשר אמות לפנים ועשרים לחוץ והיתה פרוסה תחת (הקרשים) [הקרסים] (5) שביריעות וחוץ מצנה עשרים על עשר, מובח הוזה היה נתון בסוף עשר אמות חולק את הבית עשר אמות למזרח ועשר למערב המשה לצפון וחמשה לדרום. המנורה והשולחן היו לפנים מן המזבח, המנורה בדרום והשולחן בצפון חמשה אמות בין המנורה לשולחן שני אמות ומחצה מן הקרשים שבדרום למנורה ובן מן הקרשים שבצפון לשולחן וחמשה אמות ממקומן לפרכת וחמשה אמות ממקומן למזבח, ופתחו של היכל היה במזרח ולא היה שם קרשי' אלא עמודי' (6) עובי כל או"א היה אמה על אמה מצופין כסף ואדניהם כסף, ומסך היה פרום עליהם כנגד הפרוכת של פנים, ומקום הקרשים שעומדים בדרום ושבצפון ובמערב היה רוחב אמה ולא היה

—מדות חכמים—

שהיה ל' אמה מלא כל חלק וחלק כמן רחבו שנמערב.

- 1) בילקוט שם כ"ג. פי' כוהל חלול מלאה חלונות ועיין ערוך השלם ערך זה.
- 2) "היו עשויות" הכי משמע אבל לא פליג אח"ק שמשולם היה.
- 3) ר"י סבר שאחד היה, לנד מזרח מעורות אלים ולמערב מעורות תחשים. וכן מובא בדב"י ז"ל [שם י"ד]: ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא הם הגג וכו' אלו דברי ר"ג ודברי ר"י מכסה אחד היה חליו וכו' ע"ש ואין לזכך להגיה בדברי דב"י כלום.
- 4) ז"ל מדחה ומוסב על האהל.
- 5) עיין לעיל הערה 4.
- 6) אלא ד' עמודים ועיין לקמן.

ממדת האהלה (1).

7 רב[י] (2) נחמ[ו] (ז)[יה] אימר כל הקרשים מבפנים ומבחוץ
היו מצופין זהב והבריאח התיכון המובלע בתוך חללן של
קרשים מובלע בתוך שפופרת (3) של זהב שאורך כל אחת ואחת
אמה ומחצה נתונה בתוך חללן של קרש והבריאח התיכון
מובלע בהן מן הקצה אל הקצה.

7 ויקחו (4) לי תרומה [שמות כ"ה, ז'], י"א (5) דבר נדבת
המשכן סימן לדבר אחד עשר יום מחורב [דברים א' ב'],
כשבא משה להוכיח על מעשה העגל אמר לו הקב"ה ודי (6)
זהב, כפרו באחד עשר דבר שהתנדבו למלאכת המשכן,
לפיכך היו סובבין את הר שעיר ימים רבים (7).

נתנדבו זהב ככריות (8) שבעה מאות ושלשים שקלים,

—מדות חכמים—

(1) נמנה שאותן האמות היו חסרות מן החצר ולעיל [דמון
תי"פ] קחטיב נ' על נ'.

(2) שם בילקוט רמז חכ"ג „ורב נחמן" הוא ט"ס וז"ל
כמו שהגהתי.

(3) שהבריאחם היו מובלעים בתוך שפופרות כד נשנה לעיל
[עיין דף ה' ע"ב] וכאן מוסיף שאף הבריאח התיכון היה מובלע
בתוך שפופרות:

(4) שם בילקוט רמז תכ"ד

(5) חינו מונה רק אותן שזכרו בפ' ג' וד' והם י"א בכלל.
ועיין ז"ר, ובכל המדרשים נמנו י"ג דברים.

(6) עיין ז"ר:

(7) עיין ספרי ריש דברים. ולפי פירושם של הז"ר על ודי זהב
כפרו וכו' הלשון „לפיכך היו סובבין" וכו' קשה, כי הלא כבר
נחכפרו ב"א דברים שנדבו למח"מ.

(8) הוא ל"ר וא"א לומר ככריות ממש, כי הלא חשע ועשרים
ככר היו כנאמר בפ' פקודי ל"ח, כ"ד.

ממנו עשו את הארון ואת הכפרת ואת הכרובים ואת המנורה
 ובל כליה, שלחן וכליו וצפו את המזבח ועשו את כל כליו
 זהב קיצצו ממנו לעשות לפרכת וצפו את הקרשים ובריחיהן
 ועשו טבעות והקרסים של יריעות התחתונות .

ח' וכסף (1) פקודי העדה מאת בכר [שמות ל"ו, כ"ה]
 חשבונות : מאה בני אדם מחצית השקל הרי חמשים סלעים,
 ס' פעמים מאה הרי ששה אלפים (9) נמצאת אומר ששה
 אלפים לבכר, ששים רבוא במאה ככר (2) נעשה בהן אדני
 המשכן מאת אדנים למאת הככר ככר לארון [שם כ"ו] חשבון:
 ארבעים בצפון וארבעים בדרום, (ארבעה) [ששה] (3) עשר
 לשער, ארבעה במזרח. שבצפון, דרום [ושבמערב היו
 רצופות, שנים לכל קרש ושבמזרח לא היו רצופות אלא
 (שבעה) [ארבעה] (4) עמודי שטים סדורים בתוך עשרה
 אמות כפתחו של היכל נתונים על ארבע אדני כסף ופרוכת

—מדות חכמים—

- (1) שס זילקוט רמז חכ"ה :
- (2) ששה אלפים חלףי שקל ושלשה אלפים שקל שלם .
- (3) כל ככר הוא ג' אלפים שקל, ומאה פעמים ג' אלפים
 עולה על ג' מאות חלף. ועיין רש"י ז"ל פקודי ל"ח, כ"ו שכתב : לשם
 מאות חלף וגו' „כך היו ישראל ... ומנין חלףי השקלים של שש מאות
 חלף עולה מאת ככר, כל אחד של שלשה אלפים שקלים כיצד ? שש
 מאות חלף חלףין הרי הן ג' מאות חלף שלמים הרי מאת ככר וכו'
 [עיין בסמוך] ודבריו מהאימים עם הכרייתא שלפנינו וממנה שאב .
 ובלקח טוב יש חשבון אחר .
- (4) כז"ל כי שס היו ח' קרשים והחת כל קרש וקרש היו
 שני אדנים . ואם תחשוב עוד ארבעה אדנים שתחת הארבעה עמודים
 שבמזרח, תמצא שהחשבון מכוון .
- (5) ז' עמודים ח"ה שיהיו נהגים על ד' אדני כסף, לכן ז"ל
 ארבעה כמו שהבאתי .

פרוסה עליהם הרי טן חחשבון מאת הכבר . נשאר אלף ווי
מאות וחמשה ושבעים (1) שקל מהן עשה ווי העמודים וציפה
ראשיהן וחשק אותם .

ונהשת התנופה שבעים ככר [שם כ"ט] מהן עשה קרסי
יריעות העזים וציפה עמודי החצר ויתדות המשכן והחצר
ומזבח הנחשת אשר לו וכל כליו וכיור וכנו .

ט (כתיב 2) והלויים יחנו סביב [במדבר א' נ"ג] כיצד
היתה הנייתן? בפסיקיא (3) אחת של ארבעה אלפים אמה היו
חונין ומקיפין את המשכן מכל רוח. משה ואהרן ובניו במזרח

—מדות חבמים—

(1) בשלש אלפים וחמש מאות וחמשים היו יוחר על ס' רבוא
[שם עקודי ל"ח, כ"ו]. וככוס חלמי שקליהם הוא עולה לאלף וז' מאות
וחמשה ושבעים. ורש"י ז"ל שם במקומו מכיים: והג' אלפים וה'
מאות וז' חלמי עולין אלף וז' מאות וחמשה וע' שקלים ע"כ דבריו
אלה לקוחים מכלן .

(2) בילקוט שם רמז ה"ו. ובה"ה וכן בה"ב לפ' במדבר סי'
י"ג כחוב: כיצד היו שורין? הלויים יחנו סביב למשכן העדות, זה
לקוח מברייתא שלפנינו דק בלריך להפך הדברים: הלויים יחנו סביב
למשכן, כיצד היו שורין? כמו שהוא לפנינו וכן נמלה לנכון שם בספר
וזהויר וכן בלקח טוב. ובמקום "חנייתן" שהחמש המסדר ההגחומא
צמלת שורין. וכן מ"ש שם משה ואהרן ובניו מן המזרח" הוא ג"כ
מברייתא שלפנינו, אך מה שהביא אה"כ הוא מסוף ברייתא דמלאכת
המשכן, אשר הב' פרקים האחרונים ג"כ לפ"ד עיקר מקומם הברייתא
דמ"ט מדות כאשר דברתי ע"ז במבוא באריכות ועיין עוד לקמן. עוד
פה המקום להעיר. כי מ"ש שם הלק"ט, נמלה כמעט מלה במלה
בספר וזהויר ומאחר שרבינו עוביה ז"ל אינו מזכיר בשום מקום את
הספר וזהויר, קרוב אללי הדבר ששניהם מספר השכם לקחו דבריהם.
ועיין בספר הלקוטים שלי ח"כ נד 18 והלאה:

(3) עיין ערוך ערך זה. וממלה בפסיקיא עד מכל רוח"

הם ובניהם וכל אשר להם על פני כל מזרח אהל מועד. הבאר היתה בפתח החצר סמוכה לאהלו של משה והיא היתה מודיעה לכל המחנות היאך יחנו. כיצד? כיון שעמדו קרעו החצר היו י"ב [נשיאים] (1) (עמודים) [עומדים] על הבאר ואומרים שירה שנ' באר הפרוה שרים (2) [במדבר כ"א, י"ח] והיו סימי הבאר יוצאין ונעשין נהרים נהרים. נהר אחד יוצא ומקיף את מחנה שכינה ומאותו נהר יוצאין ארבע נהרות בד' זוית החצר כל או"א הולך [רוח אחד] (3) לבסוף משמש ב' רוחות דרום ומזרח ויוצא אל מחנה ישראל. עבר מחנה הלויים היו מתערבין נהרים זה לזה ומקיפין את כל מחנה הלויים ומחלכין בין משפחה למשפחה: ונראין טבליות טבליות מקיפין את מחנה השכינה ונהר גדול מקיף את כל מחנה ישראל מבחוץ

— מדות חבמים —

השמיט שם המסדר ההנחומא. והמלה נמלחה גם במאמר המובה בבעה"ט שמות כ"ה, ט'.

(1) כן הגיה הז"ר וכן הוא נכון, ותחת עמודים לרד" לקרוא עומדים:

(2) עיקר הדרש חסר מן הספר וכל"ל: „והיו עושין שרעוט במשענותם" והיו מימי הכאר וכו' וכן מובא ברש"י ז"ל שהלים ע"ח, ט"ז: שהיו נחלין מן הכאר והנשיאים היו עושין שרעוט במשענותם והמים נמשכים אחריהם לכל חגיית שבת ושבת כעש"ג במחוקק במשענותם ומסיים כמו שמסודר במ"ט מדות. ועפי"ז יש להקן מ"ט שם במלכאטעס שריפט דערה 10. ובהנחומא פ' מקח [סו' מ"ח] כהוב: שהיו הנשיאים עומדין על גבה ומושבין במטותיהן כל או"א לשבתו ולמשפתתו וכו' דברים חלה הביא הלכה טוב אמנם מקורס הוא הכרייתא שלפנינו אפשר שהתח „משענותם" שהתמש המסדר [ההנחומא] במלה מטותיהן.

(3) כן נראה לי להגיה, כי לולא כן אין קשור בין מלה „הולך" למלה „לבסוף".

ונעשין נהרים נהרים בין כל שבש ושכש והיו הנהרות מודיעין בין כל אחת ואחת נבולין, ואין אחד צריך לחבירו (1). ולא תאמר שמא (במילות) (2) הטיס, אלא מנדלין להן כל מיני טעונים (3) מעין עולם הבא שנ' שלחך פרדם רימונים נרד (4) וכרכים [שיר ד', י"ג י"ד].

ועכשיו מחנות מורח ומערב וצפון ודרום, כל מחנה ומחנה ארבע אלפים אמה, משה אהרן ובניו במזרח, בני קהת בדרום, בני גרשון במערב, בני מררי בצפון כל אחד ואחד מהם על פני טאה באמה בהוך ארבע אלפים

--מדות חכמים--

(1) במדרש שה"ש שהולאחי לאור פ' ד' פסוק י"ד כחוב: שהיתה הבאר מתגברת והולכת מאהל לאהל ולא היה אחד מלשער לילך למלאכה ממקום אחר ע"כ. עלם הדרש הזה וכלשונו ממש הביא הערוך ערך דכסמן א' אשר ז"ל: בילמדנו קח את המטה, על מי מנוחות ינהלנו, שהיתה הבאר נעשית לכל אהל ואהל דכוסמני, לא היה אחד מהן מלשער לילך למלאכה ממקום אחר. נמצא שהמסדר המדרש שה"ש שאב דבריו מהילמדנו. וכן על הדרש שם פ' ג' פסוק ט' יינתי בלד 38 לעיין בילקוט ואחשנן רמז תתכ"ד שדומה לזה המאמר מובא שם בשם הילמדנו. הוא שאמרתי [ספר הלקועים ח"ר נד ט' ע"ב] "שאין לך מדרש שלא שאב בין מעט או רב מן הילמדנו". אמנם עיקר המאמר שמביא הערוך ז"ל נובע מן הברייתא שלפניו:

(2) ז"ל בסילוח וכתב הז"ר: פי' מי סילון וכו' עיין שם והוא נכון:

(3) שם במדרש שה"ש לפני המאמר דלעיל: כשהיו חוגים במדבר היתה הבאר מעלה על גנים מיני בשמים וכו' ובפסוק ע"ו: ד"א באר מים חיים, זה הבאר שהיתה מעלה כל מיני גוה וכו' ע"ש ואפשר שכמוס "גוה" שם ז"ל "מעדיים".

(4) ע"ש במדרש שה"ש ושם כסמן:

אמה (1), ועוד ארבע אלפים מכל רוח ורוח כך היה מקומן, נמצא מקומן של לויים מאחד בשמונה במקומן של שבטים (2).

ובהמתן היכן היתה? שנים עשר מיל על שנים עשר היתה חנייתן, חשוב מחנה שכינה ומחנה לוי ומחנה ישראל (3) ובשאר זוויות של כל רוח היתה בהמתן רועה נגד חנייתן. והנהרות מקיפין מבפנים ומבחוץ ומציינין אותו מבליות מראש ועד סוף שיהא להם רשות להלך בשבת (לשבת) [למחנה שכינה] וממחנה למחנה. והענן פרום עליהן מבדיל בין לבין בהמתן שנ' וענן (4) יי עליהם יומם [במדבר י' ל"ד] ומזל התכלת היו הנהרות נראין כתכלת מצויירין כעין השחר והלבנה והחמה, והאזטות העולם רואין אותן לכמה טילין ומשבחין את הקב"ה מי זאת הנשקפה [וגו' שיר ו' י'] פחדם (5) ואימתם נפל על הכל שנ' תפול עליהם אימתה ופחד וגו' [שמות מ"ו, מ"ז].

—מדות חכמים—

- (1) לפי שמקום המשכן ומחנה לוי היו ד' מילין ענ ד', דהיינו ב' מיל, שהם ד' אלפים אמה, לכל רוח.
- (2) מחנה ישראל היתה שמונה פעמים גדולה ממחנה שכינה ולוי עיין לעיל ב' ע"ב הערה ג.
- (3) וזהו שכתב רש"י ז"ל במדבר ה', ב' וישלחו: שלם מחנות היו שם בשעת "חנייתן".
- (4) ולא יתכן שיהיו הם ביחד עם בהמתן.
- (5) זהו פירושה של ע"ה "איומה" שם במקרא; ולזה כיון ההרגום: "ואימתה על כל ימבי הרעא" בזמן דהליכו ארבעה מיקסאה במדברא". ובתרגום שה"ש שהנאחי לאור נדרש כן על פ' ד' שם: אמר הקב"ה העש"י שהגלתי אתכם בין האומות הריני מעיל אימתכם כאלו הייתם בארבע דגלים והענן היה מקיף עליכם ע"כ. ונראה שלקח דבריו מהכרייתא שלפנינו.

י' חמש 1) אמות קימת הכותרת האחת [מ"א ז', מ"ז] ובסוף הספר [מ"ב כ"ה, י"ז] הוא אומר שלש אמות? שתי אמות התחתונות של כותרת היו שוות לעמוד שלא היו בהן צורה ושלוש העליונות היו עורפות לחוץ, המוקפות צורה שני שבכים מעשה שבכה [מ"א, ז', י"ז], כמין לולבין של דקל היו מוקפות.

י"א [התקיננו] נביאים הראשונים עשרים וארבע משמרות הענית פ"ד מ"א [ולברד] אלה הדורים בירושלים היו מעמדות בכל עיר, שישראל נחלקו לכ"ד מעמדות כנגד כ"ד משמרות. י"ב כה אמר יי לארום [עובדיה א' א'] אימת? בימי

—מדות חבמים—

1) מובא ברש"י ז"ל במקומו בשם פשט ארבעים והשע מדות. והרד"ק ז"ל: דה"י בי נ, ע"ו כהנ: והלפת איז הכותרת שאמר בספר מלכים שהיה על ראש כל עמוד כותרת והיתה ה' אמות... ובסוף מלכים אומר הכותרת שלש אמות? אצרו רז"ל, שהי אמות ההתחונות של כותרת היו שוות לעמוד שלא היה בהם לורה ושלוש העליונות הם עורפות לחוץ מוקפת לורה של שבכים מעשה שבכה, כמין לולבין של דקל היו מוקפות לפיכך וכו' ע"ש, ושם מוסיף קלה ובעל הדבר אין הפרש בינו ובין לשון רש"י ז"ל, נמצא שנמלה ארז"ל כונה על הברייתא דמ"ט מדות 2). ברש"י ז"ל שם על פסוק כ"ה מובאה הברייתא הזאת עוד הפעם, וז"ל: מסגרות להם, ראיתי במשנה ארבעים והשע מדות המסגרות כמין עבלאות ע"כ וכן ראינו בפרכים הקודמים [עיין לעיל סי' ע'] שהברייתא דמ"ט מדות משמשה הרבה נמלה "עבלא".

2) מובא ברש"י הענית במקומו בשם ברייתא דמ"ט מדות: 3) מובא בפירוש ב"ר אמיחם לרש"י פ' וישלח פרשה פ"ג בשם ברייתא דר' יוסי דמ"ט מדות [עיין רב פעלים דף מ"ד ע"א]. ואחר המאמר הזה מביא אה הפע"ר ע"ש, וזילקוט עובדיה במקומו מביא: אימתי היתה מלחמה זו?

יהושפט, ומלך אין באדום [ש"א כ"ב, ט"ח] במקום שעיר
ובמקום אחר נצב מלך [שם] בעיר הגדולה (1).

— מדות חכמים —

בימי יהושפט מלך יהודה [מלך חין בלדום] נצב מלך כשנפלו וכו',
ונרשם בצדו ס"ע אמנם לפנינו בדפוסים הגי' שס בימי אמזיה ולא
בימי יהושפט ונראה שהילקוט הרכיב כאן ב' מאמרים ביחד את זה של
ברייתא דמ"ע מדות ואת זה של ס"ע ומש שיש עוד להטיר על ברייתא
זאת יבואר בצנזא.

(1) הכונה על עיר רומא, היא הנקראת העיר הגדולה.

ה'שני פרקים האחרונים של ברייתא

דמלאכת המשכן

ביצד 1) היו הלויים משטרין בטשכן? בני קהה

—שירי המדות—

1) מובא בילקוט הוף פקודי רמז הכ"ז והוא הב' פרקים האחרונים של ברייתא דמה"מ, אולם הציון הכר גם כאן. ובאמת יש הרבה מן הזרות באלו הפרקים. וא למה השמיט אותם הבעל ספר והזהיר: הלא הוא מעתיק את הברייתא הזאת בפ' חנוה כמעט מלה במלה, למה ח"כ לא ימלא לא דבר ולא חצי דבר בספרו מאלה ב' פרקים האחרונים לא בפ' חנוה ולא בפ' במדבר? ב כבר העיר החכם זונג בספרו על הדרשות עד 90 שיסוד של אלה הפרקים הוא האגדה [עיון לקצן] ולמה איפוא אין דברי הגדה בפרקים הקודמים? מאלה הטעמים בצירוף הראיות שאביא בסמוך נ"ל שצ"ע מקוננם של הפרקים הללו היה בברייתא דמ"ט מדות, לכן אין זכר למו בספר והזהיר, יען כי מחברו לא ראה את הברייתא הזאת [עיון מבורא]. ורק בזמן מן הזמנים ואפשר לא רחוק מזמנו של הבעל והזהיר נחוספו להברייתא דמה"מ, ולכן כשנסתייע רש"י ז"ל בפירושו מחז"ה מאמר הנמצא בפרקים הללו קרא שמה של הברייתא הזאת עליהם, חף שגם בברייתא דמ"ט מדות נמצאו. לא כן בילקוט, הוא העתיק את הברייתא הנזכרת באחרונה, ולא ציין על הפרקים האלה לפי שהציון אשר היה בראש רמז ח"ח ונשמט ברוב הימים, היה מוסב גם עליהם. ולפי הנראה נשנה הפרק הזה אחר המאמר דלעיל בס' ע', שם פירש כיצד הייתה חנייתן ובאן המפרש ואלו כיצד היו משטרין. וא"ו הן ראיות. כבר ראינו [לעיל בס' המזכר] שהנא דמ"ט מדות סבר שגם בזויות השתמשו, וכן איתא בסמוך: נמצאו ד' זויות של ד' מילין שמשמשין בכל דדדין [עיון ז"ר]. שנית העירוני לעיל [דף ה' ע"א] שהחנא דמ"ט מדות משתמש במלה "אהל" וכן הנמצא בפרקים האלה ואילו החנא דמה"מ משתמש במלה "משכן".

ב' פרקים האחרונים של ברייתא דמה"מ יג

משמרין בדרום שג' (ו) משפחות בני קהת יחנו על ירך המשכן
 תימנה [במדבר ג' כ"ט]. והם היו ממונין על הארון (1) שג'
 ומשמרתם הארון והשלחן וגו' [שם ל"א], חוצה להן שלשה
 שבטים ראובן שמעון וגד (2). בני נרשון משמרים (3)
 במערב שג' (ו) משפחות הגרשוני אחרי המשכן יחנו ימה
 [שם כ"ג], והם היו ממונין על האהל (4) שנאמר ונשאו את
 יריעות המשכן וגו' [שם ד', כ"ח] וחוצה להן שלשה שבטים
 אפרים ומנשה ובנימין. בני מררי היו משמרין בצפון שנאמר
 ונשיא בית אב למשפחות מררי וגו' [שם ג' ל"ה] והן היו
 ממונין על הקרשים (5) ועל הבריוחים שג' ופקודת משמרת
 וגו' [שם ל"ו] וחוצה להן שלשה שבטים דן אשר ונפתלי.
 למזרח משה ואהרן ובניו שג' והחונים לפני המשכן קדמה
 לפני אהל מועד מזרח משה ואהרן ובניו [שם ל"ח] וחוצה
 להן שלשה שבטים יהודה יששכר וזבולון.

— שיורי המדות —

[עיין לקמן]. לכן קראתי פירושי הקצר הזה בשם שיורי המדות, לפי
 שנה לפרש חלק אחד מברייטא דמ"ט מדות כנ"ל. עם כל זה לא עלאתי
 לבי להסב שמש של הפרקים האלה יען כבר זכו בו, ועיין מבוא.
 והנה ג' הוצאות מלבד הילקוט מונחות לפני מאלה הפרקים:
 דפוס האמנונר [ד"ה] 1782, הוצאת הגאון ר' אברהם בן הגר"א
 ז"ל [הר"א] והוצאת יעללינעק [ה"י], ציה"ט ח"ג, ולעיקר הנחמי ג'
 הילקוט ועל השינויים העירותי על כל חו"א במקומו.
 (1) ד"ה והצ"א זה"י גורסים על "כלי הארון.
 (2) שם שם גרסם בטעות ראובן שמעון לוי.
 (3) שם שם הגי' היו משמרים.
 (4) שם שם הגי' על כל כלי "המשכן".
 (5) שם שם, על הקרשים ועל הקרשים והבריוחים והעמודים
 ועל אדני המשכן.

ב' פרקים האחרונים של ברייתא דמה"ב

מחנה (1) ישראל היתה שנים עשר מיל על שנים עשר מיל, מן המזרח למערב שנים עשר מיל ודגלו של יהודה ארבעת מילין, מחנה לוי ומחנה שכינה ארבעת מילין, דגלו של (ראובן) [אפרים] (2) ארבעת מילין. מן הצפון (3) לדרום שנים עשר מיל דגלו של (אפרים) (4) [ראובן] ארבעת מילין מחנה לוי ומחנה שכינה ארבעת מילין דגלו של דן ארבעת מילין, נמצאו ארבעת זוויות של ארבעת מילין (5) שמשמשין בכל צדדין שנ' איש על דגלו באוחות [במדבר ב' , ב'] [איש על (6) ידו לדגליהם] [שם י"ז].

כיון (7) שהיו ישראל נוסעין היה (8) עמוד הענן מקופל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה, תקעו והריעו ותקעו

— שיורי המדות —

- (1) שם הגי' כל מחנה יכראל היה שנים עשר מיל דגלו של יהודה וכו' וממלה מן המזרח עד "מיל" במרחק חסר.
- (2) כן גרס הר"א ונכון הוא:
- (3) הר"א גרס: מחנה לוי ומחנה שכינה ארבעת מילין דגלו של דן ארבעת מילין וממלה מן הצפון עד מחנה לוי חסר. וד"ה וה"י גורסים: דגלו של יהודה וכו' מחנה לוי וכו' דגלו של ראובן וכו' דגלו של אפרים וכו' מחנה לוי וכו' דגלו של דן ד' מילין ע"כ נמצא שהמה מוגין מזרח דרום מערב לפון והגי' שלפנינו יוחר נפוגה.
- (4) "ל' ראובן, כי מה לו לאפרים בצפון או בדרום? וכל זה חסר בהר"א.
- (5) עיין לעיל ב' ע"ב. ולזה כיון רש"י ז"ל [במדבר ב' י"ז].
- רוח של דוד וכו'. והר"א וד"ה וה"י גורסים: נמצאו ארבע זוויות של משכן ארבעה מחנות.
- (6) הם' איש על דגלו חסר שם.
- (7) מובא ברש"י ז"ל במדבר ע', י"ח וכחב שנינו במלחכת המשכן ועיין לעיל דף ה' ע"ב הערה 1.
- (8) שם הגי': היה עומד עמוד מקופל.

ב' פרקים האחרונים של ברייתא דמה"ב יד

ונסע דגל של יהודה שנ' (ונסע) 1 [ויסע] דגל מחנה בני יהודה בראשונה [שם י' י"ד], מיד 2) נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו גה את ארון העדות שנ' ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה [והורידו את פרכת המסך וגו'] [שם ד', ה'] תקעו 3), והריעו ותקעו ונסע דגלו של ראובן שנ' ונסע דגל מחנה (בני) ראובן [שם י', י"ח] מיד נכנסו בני גרשון ובני מררי ופרקו את המשכן ומענוהו בעגלה והעמידו אותו עד בא בני קהת שנ' ונסעו הקהתים [נושאי המקדש וגו'] שם י', כ"א]. תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל אפרים שנ' ונסע דגל מחנה [בני] אפרים [שם כ"ב] מיד נכנסו בני קהת ופרקו את הקודש ומענו אותו בכתף שנ' וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש ואת כל כלי זקדש בנסוע המחנה ואחרי כן יבואו בני קהת לשאת וגו' [שם ד', ט"ו]. תקעו והריעו ותקעו

— שיורי המדות —

- 1) בכל הספרים הגי' ונסע ובלאמת במקרא "ויסע" כתיב.
- 2) מובא ברש"י ז"ל במדבר י', י"ז מבלי הזכרת המקור שממנו שאב.
- 3) ד' פעמי' מנה כאן "תקעו והריעו ותקעו", משמע שתקעו לכל רוח ורוח וכן חיה' בלקח טוב ס' בהעלותך, ומכאן י"א לו. ועיין לקמן במ"ש במלחיה דה"ק ור"י. ובספרי בהעלותך חיה': "ותקעם חרועה ונסעו המחנות החונים קדמה ותקעם חרועה ונסעו המחנות החונים הימנה, הן בשם שתוקע למזרח ולדרום כך חוקע לנפון ולמערב? ה"ל חרועה יתקעו למסעיהם [ל"כ] חקיעה אחת לשחיהם", וי"א שלש לכל רוח" ע"כ. ה"כ "י"ח" הם [המחנה דידן] והה"ק ורבי יהודה שבסמוך. והפלוגתה שבין הברייתא שלפנינו ובין הספרי חיה' בפלוגתה שבין ר"ע ור"י הנזכרת בירושלמי ר"ה פ"ג דף כ"ה ע"ד ועיין האשפתאין אינגלייטונג ה"ן דיה' פאלאכישען מדרשים ד' 55. השורה הזאת תקעו והריעו ותקעו ונסע דגלו של ראובן שנ' [כו] חסר בד"ה וה"י.

ב' פרקים האחרונים של ברייתא דמה"מ

ונסע דגלו של דין שנ' ונסע דגל מחנה בני דין (שם י' כ"ה) ונמצאו (1) שני דגלים מלפניהם ושני דגלים מאחריהם ומחנה לוויה ומחנה שכניה באמצע שנ' ונסע אהל פועד מחנה הלויים בהודך המחנות [שם ב' י"ז] ובשם שהיו חוגגין כך היו נוסעין שנ' כאשר יחנו כן יסעו [שם שם].

על פי שלשה (2) נוסעין ישראל על פי הקדוש (3) ועל פי משה ועל פי חצוצרות; על פי הקדש מנין שנ' על פי י' יסעו בני ישראל (במדבר מ' י"ח) על פי משה, משה היה אומר להם מבערב בהשכמה אתם נוסעים מיד היו ישראל מוציאים את בהמתם ומתקנים את כליהם לצאת. על פי חצוצרות, תקעו והריעו ותקעו, שלש הקיעות על כל דגל ודגל. (רבי 4) יהודה אומר שלש הקיעות על כל מטה

— שיורי המדות —

- (1) שם שם הגי' "נמלאו".
- (2) מובא ברש"י ז"ל במדבר י', ב' בלי שם אומרו.
- (3) כך גרס גם ד"ה וה"י, אבל הר"א גרס הקב"ה וכן גם ברש"י שם. ומלת "הקדש" לפנינו קצור לשון מן הקב"ה וכמוהו נמלא הרבה במדרשים. ועיין לקמן מדרש ויכולו סי' י"א.
- (4) המאמר הזה מובא בירושלמי. אפס שהגי' שם היא משונה; מה שנאמר כאן בשם ר"י הוא שם דעת הת"ק, ודעת הת"ק שם הוא דעת ר"י בכאן. והנה ז"ל הירושלמי במסכת סוכה פ"ה ה"ו [עיין בבלי שם דף ג"ג ע"ב]: תני וכו' והו' הניא עבד הקיעה וחרושה וחקיעה חדא, וההן הניא עבד כל מו"ח מנהון חדא. שחמלא אומר [לנונו בברייתא שלפנינו] ג' על כל מטה ומטה; ר' יהודה אומר שלש על כל דגל ודגל ע"כ והוא היפך מני' שלפנינו. ופירושו ש"ד כך הוא, ת"ק עבד הקיעה וחרושה והקיעה היו למספר הג' מטה שחמו על כל דגל ודגל. ור"י סבר שלמספר הדגלים תקעו, וא"כ כשם שעל כל מחלוקה ומחלוקה דגל אחד היה, כך התקיעה והחרושה והקיעה אחת היא. [עיין לעיל הערה 3]. ובמחשבתא ריש פ"ב

ב' פרקים האחרונים של ברייתא דמה"מ טו

ומטה. (1)

כיון (2) שהיו ישראל חוננין היה עמוד הענן מתמר ועולה
ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ונקפל (3) (ונקפן)
ומחפה את האהל (4) מבפנים ומטלא את המשכן מבחוץ
שנ' ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן
[שמות ט', ל"ד]. וזה (5) אחד מענני כבוד ששמשו את
ישראל במדבר ארבעים שנה אחד בימינס ואחר בשמאלם
אחד מלפניהם ואחד מאחריהם ואחד למעלה מהם וענן שכינה
שביניהם (וענן שכינה שהיה באהל 6) ועמוד ענן נוסע לפניהם

— שירי המדות —

דכ"ה ליחא: במסעות שלש של שלש על כל דגל ודגל דכרי ר"י
וחכמים אומרין שלש על כל מטה ומטה ט"כ וגי' זו מחאמתה עש גי'
הירושלמי אך מה שיש מן הקושי בזה היא שהתוספתא פתחה בשלש
של שלש שלש והוא כדעת הספרי בפ' בהעלותך אליבא דר' ישמעאל
[עיין לעיל בהערה סג], ומסיימת "על כל דגל ודגל" .. "על כל מטה
ומטה" וזו כ"ה שס וכברייחא שלפנינו, נמלא שהתוספתא מזכה
שערא לצי חרי ול"ע .

(1) חרועה נמי הקיעה קרי ליה ועיין ר"ס ל"ד ריש ע"ב
וברש"י ז"ל דה"מ חשע .

(2) כאן מתחיל פ' י"ד . והמאמר שלפנינו מובא ברש"י ז"ל
במדבר ט"ו י"ח בשם "מה"מ" .

(3) המלה הזאת ליחא שס. ובילקוט מוסיף עוד "ונקפן" , מה
שאין לו שום הבנה. ונראה שהוא כפל לשון מן ונקפל בחיף אחריות
מן תחת למ"ד .

(4) גי' הר"א: ומחפה את האהל מבחוץ וממלא את המשכן
מבפנים .

(5) במכילתא בשלח וספרי בהעלותך: ז' ענני כבוד ועיין ח"ב
במדבר ס"ב ו' וספר והזהיר במדבר קל"ט ע"א ולקח טוב במדבר .

(6) כך הגי' בהר"א ובאמת בסמוך הוא מקומו .

ב' פרקים האחרונים של ברייתא דמה"מ

1) משפיל לפניהם את הגבוה ומגביה להם את השפל והורג נחשים ועקרבים ושורף קוצים וברקנים (2) ומדריכם בדרך ישרה וענן שבינה שורה באהל. ר' שמעון בן יוסי (3) אומר כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרך אחד מהם [לא] לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה : אלא האדים היו יודעין ששקעה החמה, הלבין היו יודעין שזרחה החמה, מסתכל בחבית ויודע מה שבתוכה (4) במפוח (5) ויודע מה שבתוכה מפני ענן שבינה שביניהם שנ' לעיני כל בית ישראל לכל (6) מסעיהם [שם ל ח]. ואף לע"ל (7) שנ'

— שוורי המדות —

- 1) שם וכן בד"ה וה"י הגי' ועמוד הענן שהיה נוסע וכו'.
- 2) שם הגי' „סירים" תחת ברקנים .
- 3) כן גרס הר"א, ובד"ה וה"י נכתב בר"ה: רשב"י ובילקוט דפוס ספר"א גרס ר' שמעון בן יוחאי ובלקח טוב פ' פקודי אוח ל"ח מובא מאמר זה בלי שם אומרו וממלה „מסתכל עד ואף לע"ל חסר שם . ובילקוט ישעי' רמז שם"ג : לא יהיה לך השמש לאור יומם, אמר ר' שמעון בן יוחאי כל ארבעים שנה שהיו וכו' ככל הנאמר לפנינו ונרשם בדור : „מכילתא" ובמכילתא דידן לא מלאחיו . ונראה שהגיון נרשם בטעות ונ"ל „מלאכת המשכן" או „מ"ש מדות" . ואפשר שהילקוט כיון למכילתא דר"ש בן יוחאי ושם היה כתוב כן. והנה החכם מו"ה מאיר איש שלום הוסיף לחון המכילתא שהו"א לאור ה"הרצה דברים ע"פ הילקוט ובדפוסים הראשונים של המכילתא אינם . ונ"ע אם לא לקח הילקוט את הזכספות האלה מאידך מכילתא דר"ש והיתה נקראה אליו ג"כ מכילתא סהם :
- 4) שם הגי' מה שבתוכו.
- 5) בילקוט כ"ב : טפוח סירם דלי .
- 6) במקרא „ככל כתיב .
- 7) הר"א גרס לע"ל „כן" ובד"ה וה"י חסר : ועיין פ"ר מסקא קומי אורי .

ב' פרקים האחרונים של ברייתא דמה"מ טז

קומי אורי כי בא אורך וגו' [ישעי' ס', א'] ואומר לא יהיה
לך עוד אור השמש לאור יומם [שם י"ט] ואומר לא יבא עוד
שמשך וירחך לא יאסף כי יי יהיה לך לאור (יומם)
[עולם שם כ'] .

מהיכן היתה שכינה מדברת עם משה ? ר' נתן אומר
מעם מזבח הקמרת שנ' ונתת אותו לפני הפרכת [אשר על
ארון העדות לפני וגו' אשר אועד לך שמה [שמות ל', ו']
שמעון בן עזאי (1) אומר מאצל מזבח הקמרת שנא' ושחקת
ממנה הדק ונתת ממנה וגו' אשר אועד לך שמה [שם ל"ו] תלמידי
(2) רבי ישמעאל אומרים מאצל מזבח העולה שנ' עולת תמיד
לדורותיכם [וגו' אשר אועד לך שמה, שם כ"ט, מ"ב] .

— שירי המדות —

- (1) בד"ה וה"י הגי' רש"י ונראה שהוא ר"ת מן ר' שמעון
בן יוחאי כי קן גרם גם הכ"ה .
- (2) שם הגי' תלמידו . ולמאמר זה כיון רש"י ז"ל [שמות
כ"ט, מ"ב] : ויש מרבוהינו למדים מכאן שמעל מזבח הקמרת היה
הקב"ה מדבר עם משה וכו' ע"ש וכ"כ בספר זכור לאברהם .

א אמר 1) רב 2) ג"פ חייב אדם לומר ויכלו [בראשית ב', א'], אחד בתפילה ואחד לאחר התפילה ועל הכוס. ב וי' המטיר 3) על סדום ועל עמורה [בראשית י"ט כ"ד], בכל מערבין עירובי תחומין 4) חוץ ממים ומלח, לפי שהוא מין קללה 5) ואין הגוף ניוון הימנה, ג ברה"י 6) כתיב שני דניאל לאביגיל [דה"י א' ג' א']

— מדרש חכמים —

- 1) רוקח סי' מ"ט בשם מדרש ויכלו ומוצא ג"כ בהג"מ הלכות שנת פ' כ"ט.
- 2) עיין רב פעלים דף כ"ז ע"א שז"ל "רב".
- 3) רוקח סי' קנ"ב בשם מדרש ויכלו.
- 4) משנה א' פ"ג דעירובין, ומכאן רח"ה לשיטת רש"י ז"ל שכל מערבין קאי אף על עירובי "תחומין" ופ"ט בחוס' ז"ל. §.
- 5) בירושלמי עירובין שם: א"ר יסא שאין הגוף ניוון מהן. אמר ר' לוי שהן מין קללה ע"כ ורש"י ז"ל והרמב"ם ז"ל שם בפירוש המשנה נקטו הטעם, לפי שאינו ניוון: ובביאור מלח קללה כתב הערוך ערך מי ז"ל: סי' המיס, שהן על דור המבול והמלח בסדום ע"כ ונראה שכן היה כחוב במדרש שלפנינו, מאחר שהביא הדין הזה על הפסוק וה' המטיר על סדום ועל עמורה, ואף ששם מלח לא נאמר, יליף לה ממקום אחר [דברים כ"ט, כ"ב]: גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא הזרע ולא הנמיה וגו' כמהפכה סדום ועמורה.
- 6) מוצא במקומו בפירוש המיוחס לרש"י ז"ל בשם מדרש ויכלו ועליו רמז גם הרד"ק ז"ל ע"ש בפירושו. ומקור המאמר הוא הילמדנו, כי כן מביא הילקוט ש"ב רמז קי"א ד"א למה נקרא שמו כלאב לפי שהיו לגני הדור אומרים אפשר וכו' וזהו כלאב כאלו אביו ומאין עליו ילמדנו. וכן הביאו הערוך ערך כלאב בשם הילמדנו ועליו כיון רש"י ז"ל שם בש"ב אפס שבילקוט חסר שם אומרו וכו' על נכון ברש"י.

ובשמואל כתיב (והשני 1) כלאב לאביגיל? [ש"ב ג', ג'] לפי שרוד (2) נשא אביגיל אחר מות נבל והיו חושדין אותו הבן שהוא של נבל לכך קראוהו ב' שמות כלאב ודניאל, דני-אל כלאב כלו (8) אב.

ויקרא

ד וזכרתם (4) את [כל] מצות ה' [שלח ט"ו, ל"ט] צריך לדקדק פן יקרא ושברתם (5). הקורא ק"ש באותיותיה מצננין לו גיהנם. תשלג בצלמין (6).

במדבר

ה ויסעו (7) [בהעלותך י', ל"ג] שנסעו מהר סיני

—מדרש חכמים—

- (1) ז"ל ומשנהו :
- (2) עיין ח"ה ריש הולדות .
- (3) כן איתא גם 'בתחומא שס אמנס בערוך ובילקוט הגי' "כאלו" ועיין מ"ש מזה בהמאמר "המדרש הנחומא והילמדנו" [ספר הילקוטים ח"ב] דף ט' ע"ב .
- (4) רוקח סי' ש"כ בשם מדרש ויכלו (פ') בחוקותי .
- (5) עיין ברכות ע"ו ע"ב וחוספ' ז"ל שס דה"מ בין ונרא"ש שס .
- (6) הדרש חסר כאן ומובא בגמרא ברכות שס .
- (7) מובא בהוספ' שנה דף ק"ו ע"א דה"מ פורענות בשם מדרש סחם ומאזה מניה ג"כ בשני חלזי עיגול "ילמדנו", אמנס החכם לונן בספרו על הדרשות לד רנ"ג הערה ד' זעט אחרת עמו והיא שהוספ' כיוונו על המדרש ויכלו, ועיין צדור המור לפ' בהעלותך שהביא ג"כ למאמר זה בלי הזכרת שס המדרש, והילקוט בהעלותך דמו השל"ע מביא : ויסעו מהר יי דרך שלשת ימים, לא אמר להם לישראל אלא מהלך יום אחד, ונסעו ע"פ עזמן מהלך ג' ימים בורחין מהר סיני מפני שעשו שס אחד עשר יום והיה נוחן להם מצות בכל

דרך שלשת ימים כתינוק היוצא מבית הספר שבורח לו והולך לו, כך היו בורחים מהר סיני דרך שלשת ימים לפי שלמדו הרבה תורה בסיני. אמר הקב"ה נסמוך פורענות לפרעונות? לא אלא נפסיק פ' ויהי בנסוע הארון.

ו' טה 1) אקוב לא קבה אל [בלק כ"ג, ח'], שלא

—מדרש חכמים—

יום, כשאמר משה ליסע משם מסע יום אחד הלכו מהלך ג' ימים ולילה אחד כתינוק שיוצא מבית הספר ורץ, אעפ"י כן לא עזבן הקב"ה אלא וארון בריה יי' נוסע לפניו והיה קשה לפי הקב"ה שעשו כך, אמר וכתוב זרה אחר זרה? לאו! אלא נכתוב פרשה של כבוד בנייהם לכך נכתב ויהי בנסוע הארון ע"כ לשון הילקוט, ובלדו נרשם "ילמדנו". ראינו איפוא שגם כהן לקח המסדר של המדרש ויכלו מהילמדנו, אפס שגרע ושינה את לשון הילמדנו ולא הביא רק את הוכן הענין כיאות בעיניו. אבל לשון החס' ז"ל מתאים עם לשון המדרש ויכלו המובא במקום אחר [ע"ש לוגן] לכן אליו כיוונו ולא אל הילמדנו:

1) הוסי' סנהדרין ג"ע ע"א דה"מ אלא בשם מדרש ויכלו. והילקוט בהעלותך רמז השס"ו, אחר שהביא מאמר אחד בשם התנחומא ונמצא בה"ב שם הוא י"ח הביא: א"ל הכתובים חולקים כבוד ליעקב ואני באתי לקללו? ראה מה כתיב אדם כי יקריב מכס [ויקרא א' ב'] מכס אני מבקש קרבן ולא מאוה"ע, וכן כתיב אלה מועדי יי' וגו' אשר תקראו אותם [שם כ"ג, ד'] אשר תקראו אתם. וכן החדש הזה לכם [שמות י"ב, ב'] אבל לענין "נגעים אדם כי יהיה בעור בשרו". אביהם בשנה לקתהם לא קילל אלא לפס שני' ארור אפס כי עז [בראשית מ"ט, ז'] ומובא שם ברש"י ז"ל וגם בפ' בלק] הרי הכתובים חולקים לו כבוד. ע"כ וכ"ז בתנחומא בוצער ליתא. לכן נראה שהניין "ילמדנו" שבראש הפסוק כי מראש לורים. שהביא אחר זה מוצג גם על המאמר שלפניו ושם מקומו ובשגגה הסופרים הוצג שלא במקומו. וכבר כתבתי כן בתפר הלקוטים ח"ר

בִּדְרָשׁ בְּמִדְבָּר וַיִּכְלוּ יַח

הַזְכוּר שְׁמוֹ עַל פִּירְעָנוֹת, אֲדָם כִּי יִהְיֶה בְעוֹר בְּשָׂרוֹ [וַיִּקְרָא י"ג, ב'], נִגַע צָרַעַת כִּי תִחַהּ בְּאָדָם [שֵׁם מ'] וְלֹא בִישְׂרָאֵל אֱלֹהֵי יַעֲמֵדוּ (1) לְבָרֵךְ אֶת הָעָם [רְבָרִים כ"ז, י"ב]. וְגַבִּי פִירְעָנוֹת אֱלֹהֵי יַעֲמֵדוּ עַל הַקְּלָלָה [שֵׁם י"ג].

ז' מ"י (2) מִנָּה עֵפֶר יַעֲקֹב [שֵׁם י'] עֵפֶר, שִׂישְׂרָאֵל מִמַּטְיִנָּן עֵרְלָתָן בְּעֵפֶר.

דן כִּשְׁחָטָאוֹ (3) בְּעַגְלָה עֲלֶיהָ מִשָּׁה בַחֲמִשִּׁי וְסִיף מ' יוֹם הָיָה יוֹם ב' מִכָּאֵן תִּקְנִי חֲכָמִים שְׂמַתְעֲנִים יוֹם ב' יוֹם ה' בְּעִלְיֵיתוֹ שֶׁל מִשָּׁה וּבִירִירָתוֹ.

ט' וּבִשְׁעָה (4) שׁוֹמֵרֵךְ הַמוֹצִיא אוֹחוֹ הַלֶּחֶם בְּשֵׁתֵי יָדָיו

— מִדְרָשׁ חֲכָמִים —

כ"ד 48 הַעֲרָה 1. מִנָּחַ לַפ"ז שָׁנָס כֵּאֵן לִקַּח הַמַּסְדֵּר שֶׁל הַמִּדְרָשׁ וַיִּכְלוּ מֵהִלְמַדְנוּ אֵת דִּבְרָיו. וְרַבֵּינוּ יַעֲקֹב בְּעַה"ט מִבִּיאָה שֶׁסֵּ דִרְשׁ אַחֵר וְנִמְנָח לַפְּנֵינוּ בַח"ס וְקָרַב לוֹ מִצִּיּוֹת הַחוּסָפ' בְּמַסַּכַת הַעֲנִיָּה ג' ע"א דה"א וְחָלוּ וּבְעַל רַב פְּעִלִים כ"ד 54 עֲרַבְנָה הַדְּבָרִים.

(1) מִוִּבְחָ בְּרַש"י ז"ל בַּק' וְאִין סַפֵּק שֶׁכָּל זֶה נֹוּבַע מֵהִלְמַדְנוּ

(2) רֹוֶקַח סִי' ק"ח בְּשֵׁם מִדְרָשׁ וַיִּכְלוּ. וּבְעַה"ט כַּחַב: רַמֵּז

לְמַעַן שְׂוֹחֲטֵין הַעֲרָלָה בְּחֹל וְכו' ע"ש.

(3) רֹוֶקַח סִי' ר"ע בְּשֵׁם מִדְרָשׁ וַיִּכְלוּ פ' בְּהַעֲלוֹחֵךְ, וְאִיחָא נָמִי

בַּח"ב פ' וִירָח אִוֵּה ע"ז וע"ש הַעֲרָה ק', וְנִרְחָה שֶׁכֵּן פִּיָּה כְּחֹב

בִּילְמַדְנוּ וּמַשֵּׁס לִקְחוּ הַמַּסְדֵּר שֶׁל מִדְרָשׁ וַיִּכְלוּ. וְעִיּוּן מ"ס בְּסִפְר

הַלְקוּטִים ח"ר [בְּהַמְאֵמֵר הַמִּדְרָשׁ הַגִּחְוֹמָא וְהִילְמַדְנוּ] מִזֶּה. וְהוֹסֵפ' ז"ל

בַּק' פ"ב ע"א דה"א כִּי כִּיּוֹנוֹ לְהַמְדֵּר שֶׁלְּפִנֵּינוּ וְמֵה שְׁנַרְשֵׁם שֶׁסֵּ בְּלָדוֹ

„הַגִּחְוֹמָא“ הוּא ע"ש שֶׁהָרִי אֵת הַגִּחְוֹמָא מִזְכִּירִים בְּפִירוּשׁ בְּסוֹף הַדְּבָר

הַזֶּה בְּעֲמֻמוֹ מַעֲתָה ע"כ שְׂבַמְלַח „מִדְרָשׁ“ סָחַס שְׂבַרְחָשׁ הַדְּבָר כִּיּוֹנוֹ

לְמִדְרָשׁ אַחֵר.

(4) רֹוֶקַח סִי' שְׂכ"ט בְּשֵׁם מִדְרָשׁ וַיִּכְלוּ; וּבִירוּשָׁלַיִם מַסַּכַת

חֵלָה סוֹף פ"א: עֵשֶׂר מִלֹּאֵת אֲדָם עוֹשֶׂה וְכו' וּמוֹנֶה אֵת הַמַּלְאָכִים כְּמוֹ

שֶׁהֵן לַפְּנֵינוּ וְאַחֲרָיו כֵּן מִבִּיאָה: ר' יַחֲזָק (כִּידוּ ?) אֲחִי מִיִּסְבֵּ לִידְוִי

בי' [אצבעותיו] כנגד י' מצות שמקיים : לא תחרוש בשור
 ובחמור יחדיו [דברים כ"ו, י']; לא תזרע כלאים [ויקרא י"ט,
 י"ט]; לקט, [שם כ"ג, כ"ב]; שכחה [דברים כ"ה י"ט]; ופאה
 [ויקרא כ"ג כ"ב]; לא תחסום שור [דברים כ"ה ד']; תרומה
 [ויקרא י"ח י"ב]; מצעזע ראשון; [שם כ"ו]; מ"ש [דברים כ"ג
 י"ב]; הלה [במדבר ט"ו, כ'].
 י לא 1) ישבב עד יאכל מרף [שם כ"ב, כ"ה] כשבא

—מדרש חבטים—

הוא פשט עשרת אלבעתי ואמר הכי קיימתי עשרת המלות וכו'
 המנס המסדר לקח דבריו ממדרש ילמדנו ומשם למדתי שפ' בלק
 נשנה המאמר הזה. כי הגה ז"ל הילקוט בראש השב"ו בשם הילמדנו:
 מי מנה עפר יעקב בא וראה וכו' אמר ר' יהודה בן ר' שלום אפי'
 הדינן שנהדינונות אינו עועס פרוסה לחוך פיו עד שעושה [י' מלות
 כיצד? יאל לתשוב הוא מקיים וכו' וכו' הכל כמו לפנינו. "הרי
 עשר מלות ולא עשה אלא כיון שהוא בא לאכול הוא פושט שתי ידיו
 ליטול לידים מ"ע? אלא שהוא פושטן לפני הקב"ה והן מלמדן עליו
 בניגוריא. א"ל רבש"ע הרי עשר אלבעות לפניך אינס עועמות עד
 שיקיימו עשר מלות בעפר" ע"כ ובערוך ערך עפר ז': בילמדנו מי
 מנה עפר יעקב מי מנה עפרים שיש בהן שהגיעו לעונת אשה וכובשין
 אה ירן ואין עוברין עבירה. [פ"י בחורים] ע"כ. גם המאמר הזה
 מובא שם בילקוט ריש רמז חס"ז : אפס שלקה שם בחסר כי ז"ל
 ד"א א"ל [מי מנה] מי יכול למנות שכן של בחורי ישראל! כענין שני
 שני שדיך כשני עפרים וכו' ובחמת כל ל מי יכול למנות שכן של
 בחורי [הוא פירש מלת עפרים ע"פ הערוך] ישראל! [שים בהן שהגיעו
 לעונת אשה וכובשין את ירן ואין עוברין עבירה] וכו' כז"ל עוד שם
 בערוך ערך הן ג' בילמדנו, הן עם לכדד ישכון א"ר פנחס הכהן
 בר"ה הן בלשון יון אחד אינן מהחשבין וכו' גם זה מובא בהילקוט
 שם : הן בלשון יוגית אחד וכו' ע"ש אפס שהילקוט השמיט את שם
 האומרו כדרכו על הכוזב. 1) רוקח סי' סכ"ז בשם מדרש ויכלו

אחד מישראל לישן ואינו ישן עד שצמליך להקב"ה, לא ישכב עד יאכל טרף שאומר ה' אלהינו ה' אחד, והמחבלין שוטעין שהזכיר שמו של הקב"ה חומלים (עליהם) [עליו] ומלחשין אחריו בשכ"ט ובורחין, והוא נסמך בזה ופוקד נפשו בידו אחר שמע, בידך אפקיד רוחי [תהלים ל"א, ו'] והשומרים בלילה מוסדין אותו לשומרו היום נפשי ליי משומרים לבקר [תהלים ק"ל ו'].

דברים

יא ראה (1) החילותי תה לפניך [דברים ב', ל"א] עומד בתפילה והגיע לו רוק רוקק לצדרין, ויהא נוהג באימה ויראה והק' (2) משפיל שינאיו. [ועיין מדרש ד"ר סיף פ' ואהחנן].
יב רמה (3) קיני [ש"א ב', א'] מגן אברהם; טמיה ומחיה [שם ו'] מחיה המתים; אין קדוש [שם ב'] האל הקדוש; דעות [שם ג'] חונן הרעז; ונכשלים אזרו חיל [שם ד']

—מדרש חכמים—

ומקורו הוא הילמדנו שכן איהא בהנחומא שהוא קצור הילמדנו עיין בספרי ה"ל. ורש"י ז"ל מביא נ"כ את הדרש הזה ומיהלמדנו לקח דבריו. ועיין חוספס ברכות י"ב ע"א דה"מ להגיד. ודע כי בהנחומא חסר שם מאמר שלם על התלת הפסוק וכל"ל: הן אמר כ' פנחס הכהן ב"ח וכו' כאשר מובא על גבול בטרוך ערך הן ב'. עיין לעיל י"ח הערה 4.

(1) רוקח סי' שכ"ד בשם מדרש ויכלו, עיין ברכו' דף כ"ד ע"ב.

(2) עיין לעיל דף י"ד ע"ב.

(3) רוקח סי' שכ"ו בשם מדרש ויכלו, ונסנה בלקח טוב ס'

ואסחין, לכן הגחי חיונו הנה. ומקור המאמר הוא הילמדנו, כי כן מביאו הילקוט ש"א רמז ה' ומזוין עליו ילמדנו. ועיין מ"ש החכם בובער נ"י במבוא ללקח טוב עד 20 והלדק עמו, כי את הילמדנו לא ראה רבינו ז"ל. ועיין בכורי העתים [מבוא מנחם לזון ז"ל בספרו

הרוצה בהשובה; מוריד שאול ויעל [שם ו'] המרבה (1) לסלוח; שמחה בישועתך, [שם א'] גואל ישראל; מעפר [שם ח'] רופא; שבעים בלחם [שם ה'] מברך; חסידיו ישמור [שם ט'] מקבץ; ירין [שם י'] אוהב צדקה ומשפט; ורשעים בחשך [שם ט'] מכניע; קשת נבורים [שם ד'] מבטח לצדיקים; קרן משיה [שם י"א] דוד (2); ואין צור כאלהינו [שם כ'] שומע; אל הרבו הדברו [שם ג'] שאותך לברך ביראה נעבוד; יצא עתק מפיכם [שם שם] הטיב; ויתן עוז למלכו [שם י'] עושה שלום.

—מדרש חכמים—

על הדרכות ה"ב נד' ר"ד הערה ח' משנת הק"ג הערה ל"ג ועוד שם משנת הקל"א נד' ק"א.

(1) יובן ע"פ הילמדנו שהוסיף החכם בובער לתחומא שלו צפ' קח סוף אות ד' אשר ז"ל: ואעפ"כ ללע"ל הן עתידין לעלות וכו' וכן אחת מנ"א שנתה התפלה עליהן בהפילה שנאמר ה' ממיה וממיה מוריד שאול ויעל ע"כ מטעם זה נדרש הפ' הזה על הנכרה "המכרה לסלוח" והכן. ומה שאמרתו שהדרש הוא מהילמדנו? לפי שכן הוסיף החכם בובער שם ב"א אות ח' הערה ח'. ומהילמדנו לקח גם המסדר של המדרש אל יתהלל [עיין ספר הלוקטים ח"א דף כ"ג ע"ב] אח דבריו.

(2) כן גרס גם הילקוט שם, ובלקח טוב הגי' בוגה ירושלים ועיין שם בכורי העתים. ועין עוד מבוא התחומא נד' 86 אות ב' ונד' 94 אות ע"ו.

ה ש מ ט ו ת.

דף א' ע"א הערה 2. עיין לונן שם נד' ר"ז הערה ד'.
" " " הערה 4 אחר מלוח "מרמוז ה"ח" ז"ל [בדפוסים
בשם סי' הרמוז ממקומו כי המאמר מתחיל בפסוק וירא משה והרמוז
מוזג על הפסוק ואת מזבח העולה] ע"כ:
דף ג' ע"א: ומחניהם חלק אחד במוצא ושנים במערב, ר"ל

בזוית מזרח [ע"ש דף ב' ע"ב הניור]. ושני חלקים לאו דוקא, כי לא השתמשו רק חמשה מלין בדרוס; ומלת מערב ט"ס וז"ל בדרוס".
 " " " ע"ב סו' ג' היה ר' נחמיה וכו' עיין ילקוט ריש
 בהעלותך במאמר המזוין מדרש סהס. ואין ספק שכל המאמר שם
 נובע מהילמדנו, והמסדר לקח דבריו מברייתא שלפנינו. לפ"ו לריך
 לזיין שם "מדרש ילמדנו".

דף ה' ע"א: ושם ברייתין היו להן "משולשין" מלת משולשים
 איהא גס ברש"י ז"ל המובא שם בהערה ח' וכן: חלק מכאן וחלק
 וכו' איהא שם ברש"י נמלא שמכאן לקח דבריו.

שם ע"ב הערה 1 ונראה שכונחו על מלאכת המשכן בברייתא
 שלפנינו וכו' ז"ל ואפשר שבמקום מלאכת המשכן יש לקרוא מ"ע מדות.
 דף י"א ע"ב סו' י"א. בבה"ג ה' סופרים איהא: אמר ר' לוי שבשים
 פרים כנגד שבשים אומות ואלו הן וכו' [מובא בלקת טוב פ' נח]
 כ"ד משמרות וכו' ואלו הן כ"ד משמרות ע"ש המקור שממנו שאב הה"ג
 לא נודע ולפי הנראה היה כתוב בילמדנו אמנם ר' לוי לקח דבריו
 מברייתא דמ"ע מדות, ראש המאמר מובא הלנינו בסו' א' בקלת
 שינוים וסוף המאמר בסו' י"א ואפשר ששם היה מונה את
 המשמרות בשמות.

בְּרִיָּה א' (1)

רבי פנחס (2) בן יאיר אוטר משחרב בית המקדש
 בישו חברים ובני חורין וחפו ראשם ונדלדלו אנשי מעשה
 זנברו בעלי זרוע ובעלי לשון ואין דורש ואין מבקש ואין
 שואל, על מי לנו להשען? על אבינו שבשמים.
 רבי אליעזר הגדול אוטר מיום שחרב בית המקדש שרו
 חכימא למהוי כספריא, וספריא כחזנייא (3) וחזנייא כעמא
 דארעא ועמא דארעא אולא ונדלדלה (4) ואין שואל (5) ואין

(1) ומלא אחי בקובץ כ"י הנזכר בספר הלוקטים ח"ר דף כ"ו
 ע"ב, וכן מנוקד, גם האקודות שבסמוך העמקתי כמו שמלאחי חוהן שס.
 והנה במשנה שבמשניות גרסינן לה סוף פרק ט' דסוטה מרישא עד
 סיפא [עד מלא אליהו ז"ל], מלבד איזה סינים שיש בין הגי' שלפנינו
 ובין גי' המשנה, אשר העירוטי עליהם איש איש במקומו. ובמשנה
 שבהלמוד ירושלמי סוף סוטה גרס לה עד ר' פנחס חזנייא ולא יותר,
 אבל מובא בירושלמי סוף פ"ג דשקלים, מלבד הנבא: טהרה מביאה
 לידי פרישות ואחר כן מייחא לה כל חו"ח מקרא ע"ש. וכן מובא בבבלי
 מס' ע"ז ד"כ ע"ב ושם מוסיף: חורה מביאה לידי זהירות וזהירות מביאה
 לידי זריזות והסיוס: תה"מ מביאה לידי אליהו ז"ל ליחא שס. ועיין ילקוט
 ישעי' סוף רמז שס"ג. ועיין מ"ש בתבוא והנה הרמב"ם ז"ל לא גרס
 לה בפירוש המשנה שלו כאשר כבר העיר החוס' יו"ט ז"ל בפקומו.
 ונראה שבעצם ובראשונה היתה ברייחא בפני עצמה ורק אח"כ
 הכניסוה לתוך המשנה, לפי שהיא דומה להנבוא שנסגו שם בפרק
 ט' דסוטה.

- (2) בבבלי סוטה שם מייחא לה בלשון ח"ר.
- (3) במשנה שבמשניות וכן בירושלמי גרס "כחזניא".
- (4) שם שם הגי' ודלדלה.
- (5) ליחא שס.

מבקש על ט'1) לנו להשען ? על אבינו שבשמים.
 בַּעֲקֻבוֹת מְשִׁיחָא חוּצָפָא יִסְגִי 2) וְיִזְקֵר יְאִמִיר , דְּהַנְּסָן
 תַּעֲזַן פְּרִיָה וְהִינֵן בִּיזְקֵר וְהַמְלִכוֹת תְּרַפְּדָן לְמִינֹת יְאִין תּוֹכַחַת 3)
 בֵּית הַעֲוֵד יְהִי לְזִנוֹת וְהַגְּלִיל יִחַרֵב וְהַגְּבֻלָן יִשׁוּם וְאֲנָשֵׁי הַגְּבוּר
 יִסֻּכְבוּ מֵעֵד לְעֵד וְלֹא יִחַנְּנוּ וְחֻקְמַת סוּפְרִים תִּסְרַח וְיִרְאִי
 חֲמָא יִמָּאסוּ , הַאֲמַת תְּהִיָה נַעֲדַרְת נַעֲרִים פְּנֵי זְקֵנִים יִלְכִינוּ
 זְקֵנִים יַעֲמְדוּ טַפְּנֵי 4) קַטְנִים בֶּן מִנְכַּל 5) אֵב ; בַּת קַמָּה
 בַּאֲמָה , כֻּלָּה בַחֲמוּתָה אֵיבִי אִישׁ אֲנָשֵׁי בֵיתוֹ פְּנֵי הַדּוֹר כַּפְּנֵי
 הַכֶּלֶב , הַבֶּן אֵינוֹ מִתְּבִיִּישׁ מֵאֲצִיו , וְעַל מִי יֵשׁ לָנוּ לְהִשְׁעֵן ?
 עַל אֲבִינוֹ שֶׁבִשְׂמַיִם .

רַב פְּנַחֵס בֶּן יֵאִיר אֹמֵר 6) זְרִיזוֹת מְבִיאה לִידֵי נְקִיּוֹת
 נְקִיּוֹת מְבִיאה לִידֵי טְהָרָה 7) , טְהָרָה מְבִיאה לִידֵי פְּרִישׁוֹת ,
 פְּרִישׁוֹת מְבִיאה לִידֵי קְרוּשָׁה , קְרוּשָׁה מְבִיאה לִידֵי עֲנוּה ,
 עֲנוּה מְבִיאה לִידֵי יִרְאַת 8) חֲמָא , יִרְאַת חֲמָא מְבִיאה לִידֵי
 חֲסִידוֹת , חֲסִידוֹת מְבִיאה לִידֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ , רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְבִיאה
 לִידֵי תַחִית הַמֵּתִים וְתַחִית הַמֵּתִים בָּא עַל יְדֵי אֱלֹהֵינוּ ז"ל
 [אֲמֵן בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ יָבֵא וְיִגְאֹלֵנוּ אֲמֵן] .

1) שם סג' על מי יש לנו להשען.

2) שם שם "יסגיא".

3) שם שם "תוכחת".

4) במשנה שבמשניות גרס "בפני".

5) שם שם "מנכל".

6) עיין הערה 1.

7) שם סג' נקיות מביאה לידו פרישות.

8) עיין תוספ' שם דה"מ ענוה. ועיין מ"ס במבוא.

B

386.

II.

6 II